

**ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ(;) ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΗΣ ΕΠΕΜΒΑΣΗΣ ΜΕ ΧΡΗΣΗ ΒΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ
ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ (FORCIBLE HUMANITARIAN INTERVENTION)**

**Υπό Βασιλείου Γ. Μακρή
Στρατιωτικού Δικαστή Β¹**

*

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

I. Εισαγωγή

II. Η Ανθρωπιστική Επέμβαση στη Γενικότερη Προβληματική της Ερμηνείας του Άρθρου 2(4) του Χάρτη και της Χρήσης Βίας στις Διακρατικές Σχέσεις

1. Γενικά

2. Ιστορική θεώρηση της ‘ανθρωπιστικής επέμβασης’

2.1. Μέχρι το 1919

2.2. Περίοδος 1945 – 1989

2.3. Περίοδος 1989 – 1999

3. Ειδικά η περίπτωση του Κοσόβου

3.1. Η υπόθεση του Κοσόβου στο Διεθνές Δικαστήριο

III. Η Καθαρά Νομική Συζήτηση και τα (Νομικά) Επιχειρήματα, Υπέρ και Κατά

1. Ανάλυση της πρακτικής των κρατών και των επιχειρημάτων τους

2. Υπάρχει ‘ευθύνη προστασίας’-;

3. Η περίπτωση του Darfur : αδυναμία, απροθυμία και σκοπιμότητες εναντίον της ‘ευθύνης προστασίας’ και του ‘δικαιώματος ανθρωπιστικής επέμβασης’

IV. Η προσέγγιση του ζητήματος από τον γράφοντα. – Οδεύουμε προς τη Δημιουργία Κανόνα Διεθνούς Εθιμικού Δικαίου-;

V. Συμπεράσματα

*

(Οι π η γ έ ς παρατίθενται στο τέλος του κειμένου. Οι αναφορές, στο κείμενο που ακολουθεί, στα βιβλία & τα άρθρα των πηγών, γίνεται με την απλή παράθεση του ονόματος του συγγραφέα και της σελίδας του έργου)

*

¹ Το κείμενο που ακολουθεί συντάχθηκε ως *εργασία* του γράφοντος στα πλαίσια του δευτέρου έτους του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών (Τμήμα Νομικής, Τομέας Διεθνών Σπουδών) του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, στο μάθημα “Δίκαιο Ενόπλων Συρράξεων”.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Α' Π.Π.	Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος
Β' Π.Π.	Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος
Γ.Γ./Ο.Η.Ε., Γ.Γ.	Γενικός Γραμματέας του Ο.Η.Ε.
Γ.Σ., Γ.Σ./Ο.Η.Ε.	Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε.
Η.Ε.	Ηνωμένα Έθνη
Ην. Β.	Ηνωμένο Βασίλειο
ΕΔΑΔ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων
όπ.π.	όπως παραπάνω, όπως προηγούμενος
Σ.Α.	Συμβούλιο Ασφαλείας του Ο.Η.Ε.
Σ.τ.Ε.	Συμβούλιο της Επικρατείας
Χάρτης	Χάρτης του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών – Charter of the United Nations
AMIS	African Mission in Sudan
AU	African Union
ECOMOG	Economic Community of West African States Monitoring Group
ECOWAS	Economic Community of West African States
FRY	Federal Republic of Yugoslavia
ICC	International Criminal Court
ICJ	International Court of Justice
ILM	International Legal Materials
ICTY	International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia
KFOR	Kosovo Force
KLA	Kosovo Liberation Army
NAC	North Atlantic Council
NATO	North Atlantic Treaty Organization
S.C.	Security Council
UNAMID	United Nations Mission in Darfur

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ως ‘ανθρωπιστική επέμβαση με χρήση βίας’ (forcible humanitarian intervention)² εννοείται η χρήση βίας εναντίον ενός κράτους για την προστασία του πληθυσμού (ή μέρους του πληθυσμού) που διαβιεί στο κράτος αυτό και ο οποίος αποτελεί το στόχο μεγάλης έκτασης και ιδιαίζουσας βαρύτητας παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του, εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας ή εγκλημάτων πολέμου από την κυβέρνηση του κράτους αυτού, ή με την ανοχή της, ή εξαιτίας της αδυναμίας ή απροθυμίας της να παρέμβει αποτελεσματικά προς άρση του προβλήματος.³

Το δίκαιο της χρήσης βίας στις σχέσεις μεταξύ των κρατών αποτελεί ακόμη και σήμερα (65 χρόνια μετά τη λήξη του Β’ Π.Π. και την ίδρυση του Ο.Η.Ε. ...) ένα από τα πλέον αμφιλεγόμενα και απαιτητικά κεφάλαια του διεθνούς δικαίου και μάλιστα ένα κεφάλαιο στο οποίο οι περιεχόμενες λύσεις, τουλάχιστον από τη σκοπιά του γραπτού διεθνούς δικαίου, είναι ανεπαρκείς ή, έστω, οριακά, μόνον, επαρκείς για την εξεύρεση των ‘νόμιμων’ και ‘δίκαιων’ λύσεων.

Στα πλαίσια του πονήματος αυτού, θα εκθέσω αρχικά τη βασική προβληματική της ‘ανθρωπιστικής επέμβασης με χρήση βίας’ σε σχέση με το περιεχόμενο και την ερμηνεία του άρθρου 2(4). Ακολούθως θα παραθέσω ορισμένα ιστορικά στοιχεία για το θέμα, με έμφαση στην μετά το 1945 εποχή και *ιδιαίτατα* στην περίπτωση της επιχείρησης του ΝΑΤΟ στο Κόσοβο το 1999, η οποία άλλαξε για πάντα τον τρόπο με το οποίο θεωρούμε και προσεγγίζουμε το ζήτημα. Στη συνέχεια θα εκτεθούν οι αναλυτικές προσεγγίσεις της πρακτικής των κρατών και των επιχειρημάτων τους, όπως αυτές προκύπτουν από τα έργα που παρατίθενται στις πηγές, καθώς και ορισμένα στοιχεία επί του ερωτήματος εάν, τελικά, υπάρχει ‘ευθύνη προστασίας’ όταν διαπιστώνεται ότι μία μεγάλη ανθρωπιστική καταστροφή υπάρχει εν εξελίξει, ερώτημα το οποίο έχει αρχίσει να τίθεται ηχηρά εδώ και μία δεκαετία περίπου. Στα πλαίσια αυτά θα παρατεθούν και ορισμένα στοιχεία και σκέψεις για την πρόσφατη περίπτωση της μεγάλης εύρους ανθρωπιστικής καταστροφής στο Darfur του Σουδάν. Θα ακολουθήσει ένα κεφάλαιο με τις προσωπικές απόψεις του γράφοντος επί του θέματος. Στο κεφάλαιο αυτό διατυπώνω, τελικά, την άποψη ότι η περίπτωση της επέμβασης του ΝΑΤΟ στο Κόσοβο το 1999 (υπό τις γενικότερες συνθήκες υπό τις οποίες έλαβε χώρα και χωρίς να μας απασχολεί, αποκλειστικά και μόνον στα πλαίσια της νομικής

² Αναφέρεται εξίσου συχνά στη βιβλιογραφία και απλά ως ‘ανθρωπιστική επέμβαση’ (humanitarian intervention).

³ Βλ. και Antonopoulos, 418.

αξιολόγησής μας, ο τρόπος με τον οποίο διεξήχθη), πρέπει να αντιμετωπιστεί ως μία περίπτωση ‘forcible humanitarian intervention’ ιδιάζουσας ιδιαιτερότητας, η οποία, συγχρόνως, εξέφρασε μία δυναμική και έθεσε ένα προηγούμενο με αυξημένο ‘ειδικό βάρος’. Η νομιμότητά της μπορεί να στηριχθεί στην αδυναμία δράσης του Συμβουλίου Ασφαλείας (Σ.Α.) προς αντιμετώπιση ανθρωπιστικών καταστροφών ιδιάζουσας βαρύτητας και στην μη-κάλυψη από το Χάρτη αυτής ειδικά της περίπτωσης (: αδυναμία δράσης του Σ.Α. για οποιονδήποτε λόγο), και όχι σε μία διαφορετική ερμηνεία του άρθρου 2(4). Εκφράζω επίσης τη γνώμη ότι είναι ορθή η άποψη του *Cassese* (29), ότι δηλαδή, “... αυτή η συγκεκριμένη περίπτωση παραβίασης του διεθνούς δικαίου μπορεί σταδιακά να οδηγήσει στην αποκρυστάλλωση ενός γενικού κανόνα διεθνούς δικαίου που θα παρέχει εξουσιοδότηση για την άσκηση ενόπλων αντιμέτρων, με αποκλειστικό σκοπό τον τερματισμό μεγάλης κλίμακας ωμοτήτων που ισοδυναμούν με εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και συνιστούν απειλή για την [διεθνή] ειρήνη, αλλά και τη γνώμη ότι, πάντα κατά την προσωπική μου θεώρηση, μπορεί ακόμη και να υποστηριχθεί ότι ο κανόνας αυτός έχει ήδη αποκρυσταλλωθεί και είναι διαθέσιμος προς ‘εφαρμογή’ στο μέλλον από ομάδα κρατών (υπό τις προϋποθέσεις & τους περιορισμούς του *Cassese*), όποτε κάτι τέτοιο κριθεί πολιτικά σκόπιμο και αναγκαίο. Για την υποστήριξη αυτής της τελευταίας σκέψης, χρησιμοποιώ κάποια επιχειρήματα από τον τρόπο χειρισμού της κρίσης στο Νταρφούρ και τα πιθανά αίτια γι’ αυτό, καθώς και από την ρητορική που έχει αναπτυχθεί τελευταία στα Η.Ε. για την (υποτιθέμενη) ‘υποχρέωση προστασίας’.

II. Η ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΗ ΕΠΕΜΒΑΣΗ ΣΤΗ ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΗ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 2(4) ΤΟΥ ΧΑΡΤΗ ΚΑΙ ΤΗΣ ΧΡΗΣΗΣ ΒΙΑΣ ΣΤΙΣ ΔΙΑΚΡΑΤΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

1. Γενικά

Ο Χάρτης του Ο.Η.Ε.⁴ απαγορεύει τη χρήση βίας από τα κράτη στο άρθρο 2(4), το οποίο ορίζει ότι “*[a]ll Members shall refrain in their international relations from the threat or use of force against the territorial integrity or political independence of any state, or in any other manner inconsistent with the Purposes of the United Nations*”.⁵ Στην πρά-

⁴ Για την Ελλάδα : κυρωτικός αναγκ. νόμος 585/1945, ΦΕΚ 242 τ. Α’/29-09-1945. — Ο Χάρτης υιοθετήθηκε την 25-06-1945 (τότε, ακόμη, ο πόλεμος με την Ιαπωνία δεν είχε ακόμη τερματιστεί ...) και τέθηκε σε ισχύ την 24-10-1945.

⁵ Η απαγόρευση αυτή δεν έχει αποτρέψει, ωστόσο, το ξέσπασμα 100 και πλέον “μεγάλων συγκρούσεων” από το 1945 μέχρι σήμερα και το θάνατο περισσότερων από 20 εκατομμυρίων ανθρώπων εξ αιτίας αυτών. (Gray σε Evans, 589)

ξη, τα κράτη εξακολουθούν να χρησιμοποιούν στις μεταξύ τους σχέσεις, απειλές για χρήση βίας και βία, συγχρόνως όμως καταβάλλουν (συχνά) αγωνιώδεις προσπάθειες για την αποφυγή διεθνούς καταδίκης για τις πράξεις τους αυτές, χρησιμοποιώντας τη γλώσσα του διεθνούς δικαίου και, σχεδόν πάντα, μία ποικιλία επιχειρημάτων, τόσο καθαρά νομικών όσο και πολιτικών, οικονομικών, ανθρωπιστικών κ.λπ.

Κάθε συζήτηση για την απειλή ή τη χρήση βίας στις διεθνείς σχέσεις, υπό οποιεσδήποτε συνθήκες ή περιστάσεις, ξεκινάει αναγκαστικά από τις προβλέψεις του Χάρτη. Υπάρχει διαφωνία ακόμη επί του εάν η απαγόρευση της χρήσης βίας στο Χάρτη αποτύπωσε έναν *υπάρχοντα*, κατά τη στιγμή της συγκρότησης του Ο.Η.Ε., κανόνα εθιμικού δικαίου⁶, ή εάν ήταν μία ‘επαναστατική’ νέα πρόβλεψη (η οποία, βέβαια, από το 1945 μέχρι σήμερα έχει περιβληθεί και εθιμική ισχύ) και άρα θα πρέπει να ερμηνεύεται κατ’ αρχήν στενά, με την έννοια, ακριβώς, ότι η απαγόρευση αυτή ήταν εκ προοιμίου στοχευμένη και άρα καλύπτει συγκεκριμένο εύρος.⁷

Ο Χάρτης, με το άρθρο 2(4), σκοπεύει όχι απλά στην απαγόρευση της μονομερούς χρήσης βίας από τα κράτη, αλλά και (πολύ περισσότερο) στην εγκαθίδρυση ενός συστήματος ‘κεντρικού ελέγχου’ της απειλής /χρήσης βίας, μέσω του Σ.Α., όταν αυτό ενεργεί υπό το Κεφ. VII. Η σύντομη και περιεκτική απαγόρευση του άρθρου 2(4) θεωρείται ότι αποκρυσταλλώνει κανόνα διεθνούς εθίμου και μάλιστα *ius cogens*, όπως αποφάνθηκε και το ICJ στην *Υπόθεση της Νικαράγουα*,⁸ η ερμηνεία της, ωστόσο, έχει προκαλέσει αρκετές θεωρητικές αντιπαραθέσεις. Στο ζήτημα της νομιμότητας της ανθρωπιστικής επέμβασης που εξετάζουμε εδώ, ενδιαφέρει η έννοια και το περιεχόμενο της πρόβλεψης ‘*εναντίον της εδαφικής ακεραιότητας ή της πολιτικής ανεξαρτησίας οποιουδήποτε κράτους, ή με οποιονδήποτε άλλο τρόπο ασύμβατο προς τους σκοπούς των Η.Ε.*’ (“against the territorial integrity or political independence of any state, or in any other manner inconsistent with the Purposes of the United Nations”). Ο πυρήνας του προβλήματος έχει να κάνει με το κεφαλαιώδες (και σχεδόν μεταφυσικών διαστάσεων) ερώτημα, εάν, τελικά, μπορεί να υπάρξει

⁶ I. Brownlie, *International Law and the Use of Force by States*, Oxford 1963, 66 και *Brownlie*, 729 et seq.

⁷ Π.χ. Bowett, *Self-Defence in International Law*, 1958. — Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, ορισμένοι θεωρητικοί του διεθνούς δικαίου, κυρίως Αμερικανοί, υποστήριξαν ότι το άρθρο 2(4) περιέχει μία *περιορισμένου εύρους* απαγόρευση, η οποία θα πρέπει να ερμηνεύεται σε συνδυασμό με το ευρύτερο πλαίσιο που θέτει ο Χάρτης, κατά τρόπο ώστε η απαγόρευση της απειλής /χρήσης βίας να εξαρτάται, κάθε φορά, και από το εάν λειτουργεί αποτελεσματικά το σύστημα συλλογικής ασφάλειας του Ο.Η.Ε. υπό το Κεφ. VII. (Gray σε Evans, 593) — Ο Σκόρδας (823) αναφέρει ότι η έναρξη του Ψυχρού Πολέμου και η αποδυνάμωση του Σ.Α., αντιμετωπίστηκαν με την “*παραδικαιϊκή*” *ενίσχυση των αρμοδιοτήτων της Γ.Σ.* για τη διατήρηση της ειρήνης, η νομιμότητα της οποίας, ιδίως ως προς την χρήση βίας έχει αμφισβητηθεί’ κανονιστική βάση των αρμοδιοτήτων αυτών της Γ.Σ. αποτέλεσε η απόφαση ‘*Uniting for Peace*’ της 03-11-1950 (UNGA Res. 377(A)V), η οποία υιοθετήθηκε με αφορμή τον πόλεμο της Κορέας. Ως προς την ‘αμφισβήτηση’ αναφέρουμε, ενδεικτικά, ότι επ’ αυτού ο *Dinstein* (275), για παράδειγμα, σημειώνει ότι “... a [G.A.] resolution falls conspicuously short of a [S.C.] decision, which (by dint of Chapter VII) can legitimize an otherwise unlawful use of force”.

⁸ *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Nicaragua v. U.S.A.), Merits, Judgment, 1986.

απειλή /χρήση βίας (με εξαίρεση τις περιπτώσεις της αυτοάμυνας) που θα είναι συμβατή με τους σκοπούς των Η.Ε. και η οποία, τελικά, δεν θα βλάπτει την εδαφική ακεραιότητα και την πολιτική ανεξαρτησία ενός κράτους ;⁹

Γενικώς γίνεται δεκτό ότι ο κανόνας της απαγόρευσης απειλής /χρήσης βίας επιδέχεται δύο εξαιρέσεις : (α) τη μονομερή χρήση βίας στα πλαίσια ατομικής ή συλλογικής αυτοάμυνας (και, επιπλέον, μονομερώς, στην περίπτωση εκδήλωσης αντιμέτρων ανάλογων προς την αυτοάμυνα),¹⁰ και (β) τη χρήση βίας στα πλαίσια συλλογικής δράσης κατόπιν εξουσιοδότησεως από το Σ.Α./Ο.Η.Ε. υπό τα Κεφ. VII και VIII του Χάρτη.¹¹ Για αρκετά χρόνια η θεωρητική αυτή διαμάχη είχε περιορισμένη πρακτική αξία, επειδή και τα ίδια τα κράτη σπάνια επιχειρούσαν να προσεγγίσουν ερμηνευτικά το άρθρο 2(4) με στενό τρόπο. Ακόμη και στις περιπτώσεις που ασκούσαν βία, δεν ισχυρίζονταν ότι οι πράξεις τους ήταν δικαιολογημένες ‘επειδή δεν είχαν ως σκοπό να πλήξουν την εδαφική ακεραιότητα ή/και την πολιτική ανεξαρτησία ενός τρίτου κράτους’, ούτε καν ‘επειδή το σύστημα του Ο.Η.Ε. δεν λειτουργούσε ικανοποιητικά’, ούτε, ακόμη, ‘επειδή το άρθρο 2(4) θα έπρεπε να ερμηνεύεται στενά, προκειμένου να δικαιολογούνται περιπτώσεις χρήσης βίας στα πλαίσια ανθρωπιστικών επεμβάσεων ή για την ανατροπή κυβερνήσεων εξόφθαλμα και ακραία αντιδημοκρατικών’.¹² Έτσι η χρήση του επιχειρήματος που είχε χρησιμοποιήσει το Ην.Β. στην περίπτωση της *Υπόθεσης Corfu Channel*,¹³ παρέμεινε ένα μάλλον μεμονωμένο παράδειγμα διατύπωσης ισχυρισμού περί στενής ερμηνείας του άρθρου 2(4) του Χάρτη.¹⁴ Η κατάσταση αυτή φαίνεται ότι άρχισε να αλλάζει από τις αρχές της δεκαετίας του ’90 — ιδίως με την περίπτωση της επέμβασης του ΝΑΤΟ στο Κόσοβο, το 1999—, αν και ο χειρισμός από τον Ο.Η.Ε. και τη διεθνή κοινότητα των καταστάσεων ανθρωπιστικής κατα-

⁹ Η απάντηση στο ερώτημα αυτό έχει σχέση, βέβαια, και με τη νομιμότητα άλλων περιπτώσεων χρήσεως βίας μεταξύ κρατών, όπως τη διάσωση υπηκόων του επεμβαίνοντος κράτους στο έδαφος άλλου κράτους (rescue of nationals), τις επεμβάσεις ‘υπέρ της δημοκρατίας’ (pro-democratic intervention) και τις επεμβάσεις προς υποστήριξη δικαιωμάτων αυτοδιάθεσης (self-determination) των λαών.

¹⁰ “Counter-measures analogous to self defence” (βλ. Antonopoulos, επόμ. σημ.).

¹¹ Antonopoulos, 418 – 419, Παζαρτζή, 764 – 765, Σκόρδας, 801.

¹² Οι δικαιολογίες αυτές, για παράδειγμα, δεν χρησιμοποιήθηκαν ούτε στις θεωρητικά κατ’ αρχήν ευκολότερες, περιπτώσεις των επιχειρήσεων του Ισραήλ στο Entebbe το 1976, ή των Η.Π.Α. στη Grenada το 1983 (: τα επιχειρήματα που χρησιμοποιήθηκαν από τα κράτη αυτά, βασίζονταν στο δικαίωμα αυτοάμυνας, στην δε περίπτωση της επέμβασης στη Γρενάδα, επιπλέον και στο δικαίωμα που έδινε η ‘πρόσκληση’ από τον Γενικό Κυβερνήτη της χώρας).

¹³ Corfu Channel, Merits, Judgment, ICJ Reports 1949, §4, σελ. 34.

¹⁴ Το Ην. Β. παραβίασε βιαίως τα χωρικά ύδατα της Αλβανίας, με σκοπό να συλλέξει στοιχεία προκειμένου να ανακαλύψει ποιο κράτος ήταν υπεύθυνο για τη ναρκοθέτηση, με νάρκες θαλάσσης, που προκάλεσε την καταστροφή δύο πολεμικών του πλοίων. Ενώπιον του ICJ ισχυρίστηκε ότι η πράξη του αυτή δεν παραβίαζε το άρθρο 2(4), επειδή δεν στρεφόταν εναντίον της εδαφικής ακεραιότητας και της πολιτικής ανεξαρτησίας της Αλβανίας. Το δικαστήριο απέρριψε τον ισχυρισμό αυτό και έκτοτε η απόρριψη αυτή έχει ερμηνευτεί με αντιδιαμετρικά αντίθετους τρόπους: είτε ότι αποτελεί γενική απόρριψη της στενής ερμηνείας του άρθρου 2(4), είτε ότι έχει εφαρμογή μόνο στη συγκεκριμένη περίπτωση. Το ICJ, στην *Υπόθεση της Νικαράγουα* (§202, σελ. 14) ερμήνευσε το σχετικό *dictum* της *Corfu Case* ως “blanket condemnation of intervention”. (Gray σε Evans, 593 και Gray, 32)

στροφής στη Ρουάντα και το Νταρφούρ, δημιούργησε περαιτέρω ασάφειες και προβληματισμούς (για όλα αυτά, βλ. παρακάτω).

2. Ιστορική θεώρηση της 'ανθρωπιστικής επέμβασης'

2.1. Μέχρι το 1919

Κατά τον Brownlie,¹⁵ ιστορικά έχουν υπάρξει δύο μοντέλα "ανθρωπιστικής επέμβασης": το μοντέλο που είχε διαμορφωθεί μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα και το μοντέλο που συνδέεται με την επιχείρηση του ΝΑΤΟ στο Κόσοβο και την Γιουγκοσλαβία.¹⁶ Προς τα τέλη του 19ου αι. η πλειοψηφία των θεωρητικών του διεθνούς δικαίου δεχόταν την ύπαρξη δικαιώματος ανθρωπιστικής επέμβασης¹⁷ ένα κράτος που έκανε κατάχρηση της κυριαρχίας του, με πράξεις βίαιης και απάνθρωπης συμπεριφοράς —εννοείται, σε μεγάλη κλίμακα— σε βάρος προσώπων υπό την εξουσία του, ανεξάρτητα από την ιθαγένεια αυτών, θεωρείτο ότι ήταν αυτοδικαίως υπόλογο έναντι των λοιπών κρατών, οποιοδήποτε από τα οποία μπορούσε, εάν ήθελε, να επέμβει προς άρση της 'αδικίας' από την επέμβαση, δεν μπορούσε να προκύψει, ωστόσο, μεταβολή κυριαρχίας. Το δόγμα αυτό εμπεριείχε πολλές ασάφειες, χρησιμοποιήθηκε δε, όπως ήταν αναμενόμενο, και ως μανδύας 'ιμπεριαλιστικών' επιδιώξεων της εποχής.¹⁸ Δεν επέζησε κατά την μετά το 1919 εποχή.

Αναφορά στην ανθρωπιστική επέμβαση γίνεται ήδη από την εποχή του Hugo Grotius, ο οποίος έκανε λόγο για δικαίωμα επέμβασης προς διάσωση υπηκόων που καταπιέζονταν από τον μονάρχη τους, έστω και αν οι ίδιοι ... δεν είχαν δικαίωμα εξέγερσης ή επανάστασης(!)¹⁹ Το δόγμα της ανθρωπιστικής επέμβασης υπό την μοντέρνα του μορφή θεωρείται ότι διατυπώθηκε για πρώτη φορά το **1791** με τη *Διακήρυξη του Phillnitz* από την Ρωσία και την Πρωσία, ως απάντηση στα γεγονότα που ελάμβαναν χώρα στην επαναστατημένη Γαλλία.²⁰ Δεν αναλήφθηκε περαιτέρω δράση, ωστόσο ήδη στη *Διακήρυξη αυτή ανευρίσκονται δύο έννοιες – κλειδιά του δόγματος της ανθρωπιστικής επέμβασης* : η θεώρηση ότι φαινομενικά εσωτερικές υποθέσεις ενός κράτους μπορεί να αποτελέσουν αντικείμενο

¹⁵ Brownlie, 741 et seq.

¹⁶ Κατά τον συγγραφέα αυτό, ό.π., η συμπεριφορά αυτή του ΝΑΤΟ είναι δύσκολο να καταταγεί σε κάποια από τις υπάρχουσες περιπτώσεις άσκησης βίας από τα κράτη, έστω και σε μία από αυτές των οποίων η νομιμότητα ερίζεται —όπως είναι και αυτή της (γνήσιας) ανθρωπιστικής επέμβασης—, αφού της δράσης του Οργανισμού είχαν προηγηθεί, ήδη από τον Οκτώβριο του 1998, απειλές κατά της Γιουγκοσλαβίας, οι οποίες συνδέονταν ευθέως με την αποδοχή μίας ατζέντας πολιτικών απαιτήσεων για το *status* του Κοσόβου.

¹⁷ Βλ. και Παζαρτζή, 756.

¹⁸ Ο Brownlie αναφέρει ως παράδειγμα την εισβολή των Η.Π.Α. στην Κούβα το **1898**.

¹⁹ Hugo Grotius, *War and Peace*, 583 – 4, σε Neff, 223.

²⁰ Στη Διακήρυξη αυτή τα δύο κράτη δήλωναν ότι θεωρούν επισφαλής τη θέση στην οποία είχε περιέλθει ο βασιλιάς της Γαλλίας ως "*an object of common interest to all the sovereigns of Europe*" και όχι αποκλειστικά και μόνον της Γαλλίας. Εξήγγειλαν επίσης τη βούλησή τους "*to act promptly in mutual agreement with the necessary forces*", προκειμένου να αποκαταστήσουν τον καταρρακωμένο μονάρχη στο ύψος που του αρμόζει. (Neff, ό.π.)

κοινού και ευρύτερου προβληματισμού μεταξύ τρίτων κρατών, έστω και αν ελλείπει το στοιχείο του άμεσου επηρεασμού των υποθέσεων των τρίτων, και η πρόθεση της χρήσης βίας προς ‘αποκατάσταση’ των πραγμάτων. Ακολούθησαν πολλές περιπτώσεις κατά τις οποίες θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι και ανθρωπιστικής φύσεως ευαισθησίες έπαιξαν ρόλο στη δράση των κρατών, αλλά το συγκεκριμένο στοιχείο δεν ήταν αυτό που τελικά βάρυνε. Έτσι, ως η χρονολογικά επόμενη και σημαντική περίπτωση γνήσιας —κατά το μάλλον ή ήττον— ανθρωπιστικής επέμβασης, αναφέρεται η επέμβαση των μεγάλων δυνάμεων υπέρ των επαναστατημένων Ελλήνων κατά τη **δεκαετία του 1820**, που είχε ως αποτέλεσμα την αναγκαστική αποδοχή από την Οθωμανική αυτοκρατορία της δημιουργίας ενός ελληνικού βασιλείου.²¹ Επόμενη περίπτωση επέμβασης με ικανοποιητική δόση του ανθρωπιστικού στοιχείου, ήταν η επέμβαση Γαλλικών δυνάμεων, το έτος **1860**, στο Λίβανο και συγκεκριμένα στο όρος Λίβανος για τη διάσωση Μαρωνιτών Χριστιανών (5.000 είχαν ήδη θανατωθεί από Μουσουλμάνους) της αποστολής της Γαλλικής δύναμης, ωστόσο, προηγήθηκε, συμφωνία με την Οθωμανική Αυτοκρατορία.²² Έντονο ήταν το ανθρωπιστικό στοιχείο και στην επέμβαση των μεγάλων δυνάμεων στην κρίση της Κρήτης, κατά τα έτη **1897-8**. Πάντως με βάση τα θετικιστικά κριτήρια και *standards* του διεθνούς δικαίου του 19ου αι., η ανθρωπιστική επέμβαση δεν θεωρείτο πόλεμος. (Neff, 219)

2.2. Περίοδος 1945 – 1989²³

Κατά την περίοδο 1945 – 1989 διαπιστώνουμε τρεις περιπτώσεις πρακτικής κρατών, οι οποίες θα μπορούσαν, κατ’ αρχήν, να ιδωθούν υπό το φως του δόγματος της ανθρωπιστικής επέμβασης : η επέμβαση της Ινδίας στο Ανατολικό Πακιστάν /Μπαγκλαντές το **1971**,²⁴ η δράση του Βιετνάμ στην Καμπότζη το **1978 – 1979**²⁵ και η δράση της Τανζανίας στην Ουγκάντα το **1979**.^{26 27} Αξίζει να σημειωθεί όμως, ότι καμία από τις χώρες αυτές δεν επικαλέστηκε, για την επέμβασή της, δικαίωμα εθιμικού δικαίου για ανθρωπιστική επέμβαση και οι τρεις έκαναν λόγο για άσκηση του δικαιώματός τους προς *νόμιμη άμυνα*.

²¹ Σε μία κοινή επιστολή τους το **1830** προς τον Σουλτάνο, οι μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις διατράνωναν ότι ενεργούσαν με σκοπό “[t]o fulfill an imperious humanitarian duty” —όσο για τα κίνητρά τους, αυτά ήταν, κατά τη δική τους θεώρηση, “the wholly selfless ones of safeguarding the general peace of Europe and consolidating the Ottoman Empire itself” (Neff, 224).

²² Neff, ό.π., Harris, 948.

²³ Antonopoulos, 430.

²⁴ Όπου οι δυνάμεις του Πακιστάν χρησιμοποιούσαν αυξημένη βία για να καταπνίξουν τις τοπικές αποσχιστικές τάσεις.

²⁵ Η δράση του Βιετνάμ κατέληξε τελικά στην ανατροπή του καθεστώτος των Ερυθρών Χμέρ, οι οποίοι κατά την περίοδο 1975 – 1978 είχαν διαπράξει τρομακτικές (σχεδόν αδιανόητες, ως πράξεις ανθρώπων σε βάρος ανθρώπων) ωμότητες σε βάρος του πληθυσμού της Καμπότζης. (Η δράση αυτή καταδικάστηκε, ωστόσο, από τη Γ.Σ.)

²⁶ Η δράση αυτή είχε ως αποτέλεσμα την ανατροπή του δικτατορικού καθεστώτος του Idi Amin.

²⁷ Μερικές φορές αναφέρεται και η επέμβαση της Γαλλίας στην Κεντρική Αφρική το **1979**. Αυτή όμως έγινε κατόπιν προσκλήσεως της κυβέρνησης της συγκεκριμένης χώρας. (Η ‘πρόσκληση’, μαζί με την ‘αποκατάσταση της δημοκρατίας’, αναφέρονται ως νομικές βάσεις και της επέμβασης των Η.Π.Α. στον Παναμά, το **1989**.)

Το αυτό πρέπει να λεχθεί και για την επέμβαση των Η.Π.Α. στη Γρενάδα το **1983** στην περίπτωση αυτή οι Η.Π.Α. έκαναν σαφές ότι δεν επικαλούνταν κάποιο δόγμα ανθρωπιστικής επέμβασης για να δικαιολογήσουν τη χρήση βίας από μέρους τους, αλλά το δικαίωμά τους να προστατεύσουν τους πολίτες που είχαν ιθαγένεια των Η.Π.Α. και ζούσαν στη Γρενάδα —ως πτυχή του δικαιώματος αυτοάμυνας των Η.Π.Α.—, σε συνδυασμό με το δικαίωμα επέμβασης που τους έδωσε η ‘πρόσκληση’ από τον Γενικό Κυβερνήτη της μικρής αυτής χώρας.

Το **1984** το Υπουργείο Εξωτερικών του Ην. Β. με έγγραφό του δημοσιοποίησε τη θέση του επί του ζητήματος της ανθρωπιστικής επέμβασης, η οποία ήταν αρνητική, θεωρούσε το υποτιθέμενο δικαίωμα ανθρωπιστικής επέμβασης με χρήση βίας “very controversial” και κατέληγε στο συμπέρασμα, αναφορικά με το δικαίωμα αυτό, “... the best case that can be made in support of humanitarian intervention is that *it cannot be said to be unambiguously illegal ...*”.²⁸

2.3. Περίοδος 1989 – 1999²⁹

Η περίοδος 1989 – 1999 χαρακτηρίζεται κατ’ αρχάς από τις εξουσιοδοτήσεις για χρήση βίας που παρείχε το Σ.Α., υπό το Κεφ. VII, σε περιπτώσεις εκτεταμένων και σοβαρών παραβιάσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων· εδώ εντάσσονται οι περιπτώσεις της Σομαλίας (1992), της Βοσνίας & Ερζεγοβίνης (1992) και της Ρουάντα (1994). Και στις τρεις περιπτώσεις, οι αντίστοιχες καταστάσεις, οι οποίες συνιστούσαν εσωτερικές /εμφύλιες συγκρούσεις, χαρακτηρίστηκαν από το Σ.Α. ως απειλή για την ειρήνη, σύμφωνα με το άρθρο 39 του Χάρτη.³⁰

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της περιόδου αυτής είναι η δράση ορισμένων Περιφερειακών Οργανισμών με σκοπούς συλλογικής ασφάλειας. Εδώ εντάσσεται η δράση του ECOWAS στη Λιβερία, τη Σιέρρα Λεόνε και την Γουινέα – Bissau,³¹ καθώς και η δράση του NATO στο Κόσοβο και το έδαφος της FRY (για την οποία βλ. εκτενώς παρακάτω).

Την περίοδο αυτή επίσης και συγκεκριμένα τον Απρίλιο του **1991**, μετά το τέλος του πρώτου πολέμου στον Περσικό Κόλπο (‘Operation Desert Storm’) και σαν συνέπεια της δράσης του καθεστώτος του Σαντάμ Χουσεϊν κατά τον Κούρδων του Β. Ιράκ και των

²⁸ UK Foreign Office Policy Document No. 148. (Harris, 949 και 57 BYIL (1986), 614)

²⁹ Antonopoulos, 431.

³⁰ Αποφάσεις 794(1992), 757(1992) και 929(1994), αντίστοιχα.

³¹ Η δράση του ECOWAS στις χώρες αυτές, δεν είχε χαρακτηριστικά humanitarian intervention. (Antonopoulos, 432 et seq., Brownlie, 744, Αντωνόπουλος, 260). Επ’ αυτού βλ. και παρακάτω.

Συιτών Μουσουλμάνων του Ν. Ιράκ,³² οι Η.Π.Α., το Ην. Β. και η Γαλλία, χωρίς τη σύμφωνη γνώμη του Ιράκ και χωρίς εξουσιοδότηση οποιουδήποτε είδους από το Σ.Α., δημιούργησαν ‘safe heavens’ στο βόρειο τμήμα της χώρας (επιχείρηση “Provide Comfort”) αποσύρθηκαν τον Ιούλιο του 1991 και αντικαταστάθηκαν (με τη σύμφωνη γνώμη του Ιράκ αυτή τη φορά) από άνδρες του Ο.Η.Ε.³³ Τα ίδια κράτη δημιούργησαν επίσης ‘no-fly zones’ στο βορρά (για την προστασία των Κούρδων) και το νότο του Ιράκ (για την προστασία των μουσουλμάνων (Shiites & Marsh Arabs)). Η πρωτοβουλία αυτή το 1999 έγινε πιο ‘προωθημένη’ από Η.Π.Α. και Ην. Β. (η Γαλλία είχε αποσυρθεί), με τον εμπλουτισμό της με *προληπτικές* αεροπορικές επιθέσεις κατά στρατιωτικών εγκαταστάσεων και τοποθεσιών εκτόξευσης πυραύλων του Ιράκ, με την επίκληση επιχειρημάτων αυτοάμυνας. Αν και δεν έτυχαν εξουσιοδότησης από τον Ο.Η.Ε., οι παραπάνω πρωτοβουλίες δεν καταδικάστηκαν ποτέ από το Σ.Α., ούτε από τη Γ.Σ.,³⁴ ωστόσο τα κράτη διχάστηκαν επί της νομιμότητάς τους (ιδιαίτερα αντέδρασαν Ρωσία και Κίνα). Το ενδιαφέρον είναι ότι το Ην. Β., μεταβάλλοντας τη μέχρι τότε προσέγγισή του στο ζήτημα της ανθρωπιστικής επέμβασης, έκανε λόγο για ύπαρξη “*customary international law principle of humanitarian intervention*” και επιχειρηματολόγησε περαιτέρω ότι “... *international law in this field develops to meet new situations and that is what we are seeing now in the case of Iraq*”.³⁵ Εξαιρετικά ενδιαφέρον είναι επίσης ότι οι Η.Π.Α. και η Γαλλία δεν επικαλέστηκαν δικαίωμα ανθρωπιστικής επέμβασης για να δικαιολογήσουν τις πράξεις τους. Οι ‘no-fly’ zones παρέμειναν σε ισχύ ουσιαστικά μέχρι την έναρξη της επιχείρησης ‘Iraqi Freedom’!

Μέχρι σχετικά πρόσφατα το δικαίωμα για ‘βίαη μονομερή ανθρωπιστική επέμβαση’ δεν ετίθετο από τα κράτη ως νομική βάση για την δικαιολόγηση της μονομερούς χρήσης βίας από την πλευρά τους. Όπως είδαμε, στις περιπτώσεις Ινδίας /Μπαγκλαντές, 1971, Τανζανίας /Ουγκάντα, 1979 και Βιετνάμ /Καμπότζη 1978, τα τρία αυτά κράτη χρησιμοποίησαν επιχειρηματολογία που βασιζόταν κυρίως στο δικαίωμα αυτοάμυνας. Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, μάλιστα, *περισσότερο ορισμένοι θεωρητικοί του διε-*

³² Το Σ.Α. με την Απόφαση 687(1990) είχε επιβάλει κατάπαυση του πυρός, την οποία δέχθηκε το Ιράκ. Η Απόφαση εκείνη, όμως, δεν περιείχε προβλέψεις για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του πληθυσμού.

³³ Το Σ.Α. είχε ήδη εκδώσει και την Απόφαση **688(1990)** (με ψήφους 10 – 3 – 2), με την οποία ζητούσε από το Ιράκ να σταματήσει τη δράση του κατά των δύο συγκεκριμένων ομάδων πληθυσμού και να επιτρέψει την πρόσβαση σε ανθρωπιστικές οργανώσεις. Η Απόφαση 688(1990) δεν ήταν υπό το Κεφ. VII και επιπλέον ανέφερε στο κείμενό της το **άρθρο 2(7)** του Χάρτη (: “[n]othing contained in the present Charter shall authorize the United Nations to intervene in matters which are essentially within the domestic jurisdiction of any state or shall require the Members to submit such matters to settlement under the present Charter; but this principle shall not prejudice the application of enforcement measures under Chapter VII). – Βλ. Και *Παζαρτζή*, 762 – 763 και 768.

³⁴ *Aust*, 230.

³⁵ Απόψεις Α. Aust, (τότε) FCO, Legal Counselor, στην Foreign Affairs Committee του House of Commons, 1992 (σε *Harris*, 950).

θνοός δικαίου, παρά τα ίδια τα κράτη, επιχειρηματολογούσαν υπέρ της ύπαρξης δικαιώματος (βίαιης) ανθρωπιστικής επέμβασης, ως δικαιολογητικής βάσης για τη μονομερή χρήση βίας από τα κράτη. Οι ίδιοι αυτοί συγγραφείς (π.χ. Lillich, D'Amato, Teson) αγνόησαν σκόπιμα ορισμένες αποφάσεις της Γ.Σ. που αποκλείουν απολύτως την δια της βίας επέμβαση (Friendly Relations Declaration,³⁶ Definition of Aggression³⁷) και ερμήνευσαν κατά το δοκούν τα κρίσιμα *dicta* της *Υπόθεσης Νικαράγουα*, είτε ως λανθασμένα είτε ως έχοντα εφαρμογή μόνο στα συγκεκριμένα πραγματικά περιστατικά που έκρινε το Δικαστήριο.³⁸

Τα τελευταία χρόνια, ωστόσο, με χρονικό σημείο έναρξης τη διατύπωση των επιχειρημάτων του Ην. Β. για την ανωτέρω περιγραφόμενη δράση του (μαζί με τις Η.Π.Α. και τη Γαλλία) στο Ιράκ το 1991 /1992, και κορύφωση την περίπτωση της δράσης του NATO στο Κόσοβο το 1999, διαπιστώνεται μία αλλαγή στην πρακτική των κρατών και η έναρξη δημιουργίας δύο στρατοπέδων : των κρατών – μελών του NATO (κατά βάση), από τη μία πλευρά και της Ρωσίας /Κίνας /κρατών του 'Non-Aligned Movement', από την άλλη. Ορισμένα κράτη φθάνουν, πλέον, μέχρι του σημείου να δέχονται, υπό προϋποθέσεις βέβαια, την ύπαρξη *αυτόνομου δικαιώματος ανθρωπιστικής επέμβασης* στο διεθνές δίκαιο.

3. Ειδικά η περίπτωση του Κοσόβου

Στις 24 Μαρτίου 1999 το NATO³⁹ ξεκίνησε την επιχείρηση *Allied Force* εναντίον της τότε FRY του Σλόμπονταν Μιλόσεβιτς και ενώ στην Γιουγκοσλαβική επαρχία του Κοσόβου⁴⁰ βρισκόταν σε εξέλιξη μία μη-διεθνής ένοπλη σύγκρουση μεταξύ των δυνάμεων ασφαλείας της FRY και του KLA, η οποία είχε αρχίσει να κορυφώνεται από τον Φεβρουάριο του 1998. Οι δυνάμεις της FRY διεξήγαγαν τις επιχειρήσεις τους με τρόπο που χαρακτηριζόταν από *έλλειψη διάκρισης* και προκαλούσε δεινά σε όλο τον αλβανικής εθνό-

³⁶ GA Res 2625 (1970)

³⁷ GA Res 3314 (1974)

³⁸ Gray, 35, όπου αναφέρει τον Kritisiotis, 19 MJIL (1998), 1005 και τον Teson, *Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality* (2nd ed. 1997), 270.

³⁹ Αμέσως μετά το πέρας του Ψυχρού Πολέμου το NATO εγκατέλειψε τον κύριο αρχικό του σκοπό (: αυτόν του Περιφερειακού Οργανισμού συλλογικής (αυτό)άμυνας) και επαναπροσδιόρισε το ρόλο του ώστε "να αποτυπώσει την απαρχή μίας νέας και πολλά υποσχόμενης εποχής στην Ευρώπη". Το νέο στρατηγικό δόγμα του NATO του 1991 παρέμενε μεν 'αμυντικό', προέβλεπε, όμως, επιπλέον, ότι οι κίνδυνοι για τα μέλη της συμμαχίας προέρχονται όχι τόσο από απειλές κατά της εδαφικής ακεραιότητας των κ.-μ. αλλά από ανατροπές στην παγκοσμία ισορροπία, με αιτιολογία τις σοβαρές οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές ανισορροπίες, συμπεριλαμβανομένων των εθνικών και εθνοτικών διαφορών και των εδαφικών διεκδικήσεων χωρών της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης. Στα πλαίσια αυτού του νέου του ρόλου, το NATO ενεπλάκη στη σύγκρουση των ετών 1991 – 1995 στο έδαφος της πρώην Γιουγκοσλαβίας και χρησιμοποίησε βία χωρίς να υπάρχει κατάσταση 'συλλογικής αυτοάμυνας' υπέρ κάποιου μέλους του. Σ' αυτήν την περίπτωση, βέβαια, υπήρχε σαφής εξουσιοδότηση από το Σ.Α. — Στο επαναδιατυπωμένο στρατηγικό δόγμα του NATO του 1999 η φράση "the Alliance is purely defensive in purpose" εξαφανίστηκε ... (Simma, Gray).

⁴⁰ Το Κόσοβο —περιοχή ιστορικής σημασίας τόσο για τους Σέρβους όσο και για τους Αλβανούς—, κατοικείται κατά πλειοψηφία από Αλβανούς και απολάμβανε εκτεταμένης και ουσιαστικής αυτονομίας υπό το Σύνταγμα του 1974 της πρώην Γιουγκοσλαβίας. Το 1989 /1990, η πολιτική των Σέρβων, υπό τον Μιλόσεβιτς, άλλαξε και το συνταγματικό αυτό καθεστώς καταργήθηκε, σαν συνέπεια των διεκδικήσεων και των αυτονομιστικών τάσεων των Αλβανών. (Antonopoulos, 412 – 413)

τητας πληθυσμό, άσχετα εάν είχε ξεκινήσει από τις περιοχές στις οποίες κατ' εξοχήν δρούσε ο KLA. Στους αλβανικής εθνικότητας πολίτες της FRY είχαν προκληθεί σημαντικές απώλειες σε ανθρώπινες ζωές και περιουσιακά στοιχεία, ενώ μεγάλα κύματα προσφύγων είχαν κατευθυνθεί προς την Αλβανία και τη FYROM. Η κατάσταση είχε χαρακτηριστεί από το Σ.Α. ως 'απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια'.⁴¹ Η επιχείρηση του ΝΑΤΟ διήρκεσε 78 ημέρες και εκδηλώθηκε αποκλειστικά με την προσβολή επίγειων στόχων από αέρος (με τη χρήση αεροσκαφών και πυραύλων), δεν περιορίστηκε δε στο Κόσοβο αλλά επεκτάθηκε και σε άλλες εδαφικές περιοχές της FRY' χαρακτηριζόταν από σφοδρότητα, ένταση, διάρκεια και *έλλειψη διάκρισης* και, όπως ήταν φυσικό, προκάλεσε σημαντικές 'παράπλευρες απώλειες', τόσο στον άμαχο πληθυσμό όσο και σε μη στρατιωτικές υποδομές του κράτους της FRY.⁴²

Το ΝΑΤΟ δεν επικαλέστηκε ευθέως και με σαφήνεια δικαίωμα ανθρωπιστικής επέμβασης για τη χρήση βίας από μέρους του υπέρ των Αλβανών του Κοσόβου. Στην αρχική εξουσιοδότηση από το ΝΑΤΟ τον Ιανουάριο του 1999 για την έναρξη βομβαρδισμών στο Κόσοβο, γινόταν λόγος μόνο για απειλή κατά της ειρήνης και της ασφάλειας της περιοχής και οριζόταν ότι στρατηγική του ΝΑΤΟ ήταν ο τερματισμός της βίας στο Κόσοβο και η αποτροπή μίας ανθρωπιστικής καταστροφής.⁴³ Όταν η επιχείρηση *Allied Force* ξεκίνησε τον Μάρτιο του 1999, η δικαιολόγηση του ΝΑΤΟ επικεντρώθηκε σε ηθικούς και πολιτικούς λόγους και όχι σε καθαρά νομικά επιχειρήματα' ο Γ.Γ. του ΝΑΤΟ είπε ότι επειδή όλες οι προσπάθειες για την επίτευξη πολιτικής λύσης στην κρίση του Κοσόβου είχαν αποτύχει, η Συμμαχία αναλάμβανε δράση προς υποστήριξη των πολιτικών στόχων της διεθνούς κοινότητας, ο δε στρατιωτικός αντικειμενικός σκοπός ήταν η διακοπή των πράξεων βίας που διέπραττε 'ο στρατός των Σέρβων' και η εξασθένιση της δυνατότητάς του να προκαλέσει περαιτέρω ανθρωπιστική καταστροφή. Με τον τρόπο αυτό η Συμμαχία ήλπιζε να συμβάλλει στις προσπάθειες της διεθνούς κοινότητας να πείσει τη Γιουγκοσλαβία

⁴¹ Αποφάσεις Σ.Α. 1160(1998) της 31 Μαρ. 1998 και 1199(1998) της 23 Σεπ. 1998.

⁴² Το παγκόσμιο ενδιαφέρον είχε προκαλέσει η προσβολή του 'πύργου της τηλεόρασης του Βελιγραδίου', ο οποίος αποτέλεσε, βέβαια, κανονικό στόχο και όχι παράπλευρη απώλεια. Όπως είναι γνωστό, το άρθρο 52 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου Ι, το οποίο είναι πλέον εθιμικό δίκαιο, ορίζει ότι "*in so far as objects are concerned, military objectives are limited to those objects which by their nature, location, purpose or use make an effective contribution to military action and whose total or partial destruction, capture or neutralization, in the circumstances ruling at the time, offers a definite military advantage*". Είναι εξαιρετικά αμφίβολο εάν η προσβολή των ραδιοφωνικών /τηλεοπτικών εγκαταστάσεων πληροί το κριτήριο των δύο σταδίων του άρθρου αυτού (effective contribution – definite military advantage). Όπως έχει πει, για την περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας, ο δικαστής *Aldrich* (ο οποίος είχε λάβει μέρος και στις εργασίες σύνταξης του Πρωτοκόλλου Ι) : "*even if ... one were to conclude that certain television studios in Yugoslavia were, through their propaganda, making an effective contribution to military action, it would not necessarily follow that their destruction offers a 'definite military advantage' as required by art. 52 of Protocol I*". (G. Aldrich, *Yugoslavia's Television Studios as Military Objective*, 1999, International Law Forum 149, 149 – 150)

⁴³ Δελτίο Τύπου ΝΑΤΟ 99/12, 30 Ιαν. 1999.

να συμφωνήσει σε πολιτικό διακανονισμό.⁴⁴ Έτσι το NATO άφηνε σκόπιμα ασαφές το εάν η δράση του στηριζόταν στην ύπαρξη ενός δικαιώματος ανθρωπιστικής επέμβασης ή εάν βασιζόταν εν μέρει στο δόγμα της σιωπηρής εξουσιοδότησης από το Σ.Α. (: 'to further the aims of the international community').⁴⁵

Κατά την πρώτη έκτακτη συνεδρίαση του Σ.Α. μετά την έναρξη των επιχειρήσεων του NATO, τα κράτη που ήταν υπέρ της δράσης της Συμμαχίας κατ' αυτόν τον τρόπο, διατύπωσαν το επιχείρημα ότι η ενέργεια αυτή ήταν η ύστατη λύση για την αποτροπή μιας ανθρωπιστικής καταστροφής μετά την αποτυχία των διπλωματικών προσπαθειών για την εξεύρεση ειρηνικής λύσης και σημείωσαν ότι το Σ.Α. είχε χαρακτηρίσει την κατάσταση στο Κόσοβο ως 'απειλή κατά της ειρήνης και ασφάλειας στην περιοχή'. Οι **Η.Π.Α.** ειδικά, υποστήριξαν ότι το NATO έδρασε έτσι για την αποτροπή ανθρωπιστικής καταστροφής και για την πρόληψη τέτοιων ενεργειών στο Κόσοβο στο μέλλον. Το **Ην. Β.** χρησιμοποίησε περισσότερο εκτενή αλλά και νομική αιτιολόγηση : 'Η αναληφθείσα δράση είναι νόμιμη. Δικαιολογείται ως ένα μέτρο εξαιρετικής φύσεως, για την αποτροπή μίας σαρωτικής ανθρωπιστικής καταστροφής. ... Κάθε μέσο εκτός από την άσκηση βίας είχε [προηγουμένως] δοκιμαστεί. ... Υπ' αυτές τις συνθήκες και ως ένα εξαιρετικό μέτρο, η στρατιωτική επέμβαση είναι νομικά δικαιολογημένη. Η βία που ασκείται αποσκοπεί αποκλειστικά στην αποτροπή μίας ανθρωπιστικής καταστροφής και είναι η ελάχιστη που απαιτείται για το σκοπό αυτό'.⁴⁶

Κατά τη συνεδρίαση του Σ.Α. δύο ημέρες μετά, απορρίφθηκε, με ψήφους δώδεκα έναντι τριών,⁴⁷ σχέδιο απόφασης για την καταδίκη της χρήσης βίας από το NATO στο Κόσοβο.⁴⁸ Ορισμένα κράτη τόνισαν τις προηγηθείσες αποφάσεις του Σ.Α. υπό το Κεφ. VII που καλούσαν την FRY να σταματήσει τη δράση των δυνάμεών της στο Κόσοβο. Αν και οι αποφάσεις αυτές δεν παρείχαν ρητά εξουσιοδότηση για χρήση βίας από το NATO στο Κόσοβο, τα κράτη αυτά υποστήριξαν ότι παρ' όλ' αυτά η δράση του NATO ήταν δικαιολογημένη, εννοώντας σαφώς ότι οι εν λόγω αποφάσεις παρείχαν *σιωπηρή εξουσιοδότηση* γι' αυτό. Αυτό το επιχείρημα χρησιμοποιήθηκε από τη **Γαλλία**, την **Ολλανδία** και τη **Σλο-**

⁴⁴ Δελτίο Τύπου NATO 1999(040).

⁴⁵ Πάντως ο Γ.Γ./Ο.Η.Ε., σχολιάζοντας ήδη την 24-03-1999 την έναρξη της επιχείρησης του NATO, υπενθύμιζε στα κράτη την πρωταρχική ευθύνη του Σ.Α. για την διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας και σημείωσε ότι αυτό αποτυπώνεται και στη ιδρυτική συνθήκη του NATO.

⁴⁶ Gray, 42.

⁴⁷ Κίνα, Ναμίμπια, Ρωσία.

⁴⁸ Η απόρριψη του σχεδίου απόφασης εκλήφθηκε από ορισμένους αναλυτές ως στοιχείο ή ένδειξη νομιμότητας της δράσης του NATO κατά τη γνώμη άλλων, δείχνει "πολιτική απροθυμία να καταδικαστεί μία ενέργεια την οποία τα κράτη θεωρούν ως ηθικά δικαιολογημένη, παρ' όλο που παραμένει παράνομη". (Gray, ό.π.)

βενία,⁴⁹ ενώ οι Η.Π.Α. και πάλι δεν διατύπωσαν μια αυστηρά νομική επιχειρηματολογία· μνημόνευσαν τις αποφάσεις του Σ.Α. που είχαν προηγηθεί και δήλωσαν απλά ότι η δράση του NATO ήταν δικαιολογημένη και αναγκαία για την αποτροπή περαιτέρω επιδείνωσης της κατάστασης στην περιοχή.⁵⁰ Μετά τη λήξη των επιχειρήσεων του NATO, το Σ.Α. υιοθέτησε την απόφαση 1244(1999) με την οποία επιδοκίμασε τη συμφωνία για την πολιτική λύση στην κρίση του Κοσόβου. Όπως ήταν αναμενόμενο, και η απόφαση αυτή ερμηνεύτηκε με διάφορους τρόπους : από αναδρομική υιοθέτηση ή αποδοχή της νομιμότητας της δράσης του NATO και της ύπαρξης δικαιώματος ανθρωπιστικής επέμβασης, έως ρεαλιστική αποδοχή της ανάγκης για εξασφάλιση ενός βιώσιμου μέλλοντος για τους κατοίκους της συγκεκριμένης γεωγραφική περιοχής.

3.1. Η υπόθεση του Κοσόβου στο Διεθνές Δικαστήριο

Η Γιουγκοσλαβία παράλληλα προσέφυγε και στο ICJ κατά δέκα κρατών – μελών του NATO.⁵¹ Υποστήριξε ότι κάθε ένα από τα κράτη αυτά, λαμβάνοντας μέρος στις επιχειρήσεις βομβαρδισμού, παραβίασε την υποχρέωσή του να απέχει από τη χρήση βίας. Κατά τη συζήτηση του αιτήματός της για *λήψη προσωρινών μέτρων*, η Γιουγκοσλαβία υποστήριξε ιδιαίτερα ότι δεν υπάρχει δικαίωμα ανθρωπιστικής επέμβασης στο διεθνές δίκαιο και ότι και αν ακόμη υπήρχε, ο τρόπος με τον οποίο ασκήθηκε από το NATO (μέθοδοι επίθεσης, εκτεταμένοι αεροπορικοί βομβαρδισμοί σ' όλο το έδαφος της FRY κ.λπ.), δεν μπορούσε να συνιστά ανθρωπιστική επέμβαση εν τοις πράγμασι.⁵² Στην προφορική διατύπωση των θέσεων της υποστήριξε ότι η απαγόρευση του άρθρου 2(4) είναι απόλυτη, επικαλέστηκε δε γι' αυτό τις *προπαρασκευαστικές εργασίες* για τη σύνταξη του Χάρτη,⁵³ αλλά και το γεγονός ότι η μέχρι τότε πρακτική των κρατών δεν είχε μεταβάλει το διεθνές δίκαιο στο σημείο αυτό. Επικαλέστηκε, περαιτέρω, και την Απόφαση της Γ.Σ. *Friendly*

⁴⁹ Ο αντιπρόσωπος της Σλοβενίας, μάλιστα, είπε χαρακτηριστικά ότι "the Security Council's responsibility in this area is *primary but not exclusive*".

⁵⁰ Ούτως ή άλλως, δια στόματος της τότε ΥΠΕΞ, Madeleine Albright, οι Η.Π.Α. είχαν δηλώσει emphaticά ότι το Κόσοβο ήταν μια *εξαιρετική* και *sui generis* περίπτωση στο χώρο των Βαλκανίων και ότι ήταν σημαντικό να μην δοθεί διασταλτική ερμηνεία στα μαθήματα που θα πάρουμε απ' αυτήν. (*Παπασταυρίδης*, 50)

⁵¹ Κατά Βελγίου, Καναδά, Γαλλίας, Γερμανίας, Ιταλίας, Ολλανδίας, Πορτογαλίας, Ισπανίας, Η.Π.Α. και Ην. Β.

⁵² Ο *Simma* υποστηρίζει ότι η επέμβαση του NATO μάλλον ως 'αντίποινα' ή 'αντίμετρα' θα πρέπει να ιδωθεί. Περαιτέρω, αρκετοί θεωρητικοί και αναλυτές υποστήριξαν ότι μια γνήσια ανθρωπιστική επέμβαση μόνο με επιχειρήσεις επί του εδάφους θα μπορούσε να εκδηλωθεί. – Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι το **ΕΔΑΔ** στην υπόθεση *Bancovic* αποφάνθηκε ότι δεν είχε αρμοδιότητα να επιληφθεί υπόθεσης παραβίασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων από την πλευρά του NATO, ενώ και ο Εισαγγελέας του ICTY κατέληξε στο συμπέρασμα ότι δεν μπορούσε να στοιχειοθετηθεί κατηγορία για εγκλήματα πολέμου στο πλαίσιο της επέμβασης του NATO στο Κόσοβο.

⁵³ Κατά τον *Brownlie* (732), οι *προπαρασκευαστικές εργασίες* για τη σύνταξη του Χάρτη είναι αρκετά σαφείς και αποδεικνύουν ότι οι φράσεις "*against the territorial integrity or political independence of any state*" τέθηκαν για να παρέχουν στο διηνεκές εγγυήσεις στα μικρά κράτη και **δεν αποσκοπούσαν στον περιορισμό του εύρους της απαγόρευσης της απειλής /χρήσης βίας**. — Έτσι και ο J. Charney, *Anticipatory Humanitarian Intervention in Kosovo*, AJIL 93 (1999), 835. Ο συγγραφέας αυτός αποδέχεται, υπό αυστηρές προϋποθέσεις τη νομιμότητα των ανθρωπιστικών επεμβάσεων, θεωρεί όμως ότι οι προϋποθέσεις αυτές δεν πληρούνται στην περίπτωση της επέμβασης του NATO στο Κόσοβο. — Βλ. και *Παζαρτζή*, 765.

Relations Declaration, η οποία εξαιρεί απόλυτα το δικαίωμα επέμβασης, καθώς και τη σχετική διάταξη της Απόφασης *Definition of Aggression*, κατά την οποία “no consideration of whatever nature, whether political, economic, military or otherwise, may serve as a justification for aggression”. Χρησιμοποίησε, επίσης, ως επιχειρήματα και τη θέση που είχε διατυπωθεί το 1984 από το Υπουργείο Εξωτερικών του Ην. Β., ότι το υποτιθέμενο δικαίωμα ανθρωπιστικής επέμβασης ήταν αμφίβολης νομιμότητας (βλ. παραπάνω, στην §2.2.).

Στο στάδιο της εξέτασης του αιτήματος για λήψη προσωρινών μέτρων, τα περισσότερα κράτη χρησιμοποίησαν κυρίως επιχειρήματα που είχαν σχέση με την ακρότητες των δυνάμεων της FRY για να υποστηρίξουν ότι τα προσωρινά μέτρα δεν θα έπρεπε να διαταχθούν.⁵⁴ Το **Βέλγιο**, ωστόσο, χρησιμοποίησε νομικά επιχειρήματα : Υποστήριξε κατ’ αρχάς ότι η επέμβαση του NATO στηριζόταν σε *σιωπηρή εξουσιοδότηση* από το Σ.Α. Προχώρησε όμως και παραπέρα και υποστήριξε επίσης ότι υπήρχε υποχρέωση επέμβασης για την άρση /πρόληψη επιδείνωσης της ανθρωπιστικής καταστροφής που εξελισσόταν στο Κόσοβο, η οποία είχε διαπιστωθεί και από το Σ.Α., με σκοπό την προστασία στοιχειωδών *ανθρώπινων δικαιωμάτων* τα οποία έχουν —και αυτά—, πλέον, αποκτήσει το status του *ius cogens*. Υποστήριξε επίσης ότι η όλη επιχείρηση δεν στρεφόταν κατά της εδαφικής ακεραιότητας ή της πολιτικής ανεξαρτησίας της FRY αλλά είχε ως σκοπό τη διάσωση τμήματος του πληθυσμού και ήταν, εξ αυτών των λόγων, συμβατή με το άρθρο 2(4) του Χάρτη. Επικαλέστηκε, μάλιστα, ως προηγούμενα παραδείγματα ανθρωπιστικής επέμβασης, αν και μέχρι τότε αυτό γινόταν δεκτό από τη μειοψηφία της θεωρίας, τις επεμβάσεις της Ινδίας στο Μπαγκλαντές, της Τανζανίας στην Ουγκάντα και του Βιετνάμ στην Καμπότζη (παρά τις καταδίκες αυτής της τελευταίας από τη Γ.Σ.). Επικαλέστηκε επίσης τη δράση του ECOWAS στη Λιβερία και την Σιέρρα Λεόνε, επειδή αυτή δεν είχε καταδικαστεί με σαφή τρόπο από τα όργανα του Ο.Η.Ε. Ισχυρίστηκε, τέλος, ότι η απόρριψη από το Σ.Α. της πρότασης της Ρωσίας για καταδίκη της δράσης του NATO, επιβεβαίωνε τη νομιμότητά της.⁵⁵

Το Δικαστήριο και στις δέκα υποθέσεις που ήχθησαν ενώπιόν του αρνήθηκε να εκδώσει εντολή για προσωρινά μέτρα, με το σκεπτικό ότι δεν είχε *prima facie* αρμοδιότη-

⁵⁴ Οι **Η.Π.Α.** επικαλέστηκαν (και πάλι) την ανάγκη αποτροπής μιας ανθρωπιστικής καταστροφής, την ύπαρξη απειλής για την ασφάλεια των γειτονικών κρατών, τη σοβαρή παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από την FRY, καθώς και το γεγονός ότι το Σ.Α. είχε κρίνει ότι υπάρχει απειλή για την διεθνή ειρήνη και ασφάλεια και είχε απαιτήσει, υπό το Κεφ. VII, να σταματήσει άμεσα η παραβατική δράση των δυνάμεων ασφαλείας της FRY.

⁵⁵ Τα επιχειρήματα του Βελγίου βασίζονται στο πώς έδρασαν τα κράτη – μέλη του NATO και όχι στο πώς δικαιολόγησαν τα ίδια τη δράση τους αυτή, καθώς και στην μη καταδίκη από το Σ.Α. της δράσης της Συμμαχίας στο Κόσοβο και υιοθετούν την προσέγγιση εκείνων των θεωρητικών του διεθνούς δικαίου που είχαν υποστηρίξει την ύπαρξη δικαιώματος ανθρωπιστικής επέμβασης με τη χρήση βίας, πριν ακόμη αυτό γίνει δεκτό από τα ίδια τα κράτη που εκδήλωναν κατά καιρούς τέτοιες επεμβατικές δράσεις. (Gray, 46)

τα να υπεισέλθει στην ουσία των υποθέσεων, αργότερα δε αποφάνθηκε τελειωτικά ότι δεν είχα αρμοδιότητα να εξετάσει τις υποθέσεις. Πάντως εξέφρασε τον προβληματισμό του, διατυπώνοντας, και στις δέκα υποθέσεις, τη σκέψη ότι “... [T]ο Δικαστήριο είναι βαθιά προβληματισμένο με την ανθρώπινη τραγωδία ... στο Κόσοβο ... και με τις συνεχιζόμενες απώλειες ζωών και τη δυστυχία σ’ όλες τις περιοχές της Γιουγκοσλαβίας. ... [T]ο Δικαστήριο είναι βαθιά προβληματισμένο με τη χρήση βίας στη Γιουγκοσλαβία. ... υπό τις παρούσες συνθήκες τέτοιου είδους χρήση βίας εγείρει σοβαρά ζητήματα διεθνούς δικαίου. ... [T]ο Δικαστήριο έχει συναίσθηση των σκοπών και των αρχών των Η.Ε. και των δικών του ευθυνών στη διατήρηση της ειρήνης και της ασφάλειας, υπό τον Χάρτη και το Καταστατικό του Δικαστηρίου. ... [T]ο Δικαστήριο θεωρεί αναγκαίο να επιστήσει την προσοχή ότι όλα τα μέρη που εμφανίστηκαν ενώπιόν του πρέπει να ενεργούν σύμφωνα με τις υποχρεώσεις τους υπό τον Χάρτη των Η.Ε. και τους άλλους κανόνες του διεθνούς δικαίου, συμπεριλαμβανόμενου του ανθρωπιστικού δικαίου”.⁵⁶

ΙΙΙ. Η ΚΑΘΑΡΑ ΝΟΜΙΚΗ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΚΑΙ ΤΑ (ΝΟΜΙΚΑ) ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΑ, ΥΠΕΡ ΚΑΙ ΚΑΤΑ

1. Ανάλυση της πρακτικής των κρατών και των επιχειρημάτων τους

Τα επιχειρήματα που χρησιμοποιήθηκαν από τα κράτη στο Σ.Α. αλλά και ενώπιον του ICJ, δείχνουν με ενάργεια τα προβλήματα και τις ασάφειες στην ερμηνεία του δικαίου χρήσης βίας, αλλά και στον τρόπο προσέγγισής τους στο ειδικό θέμα που μας ενδιαφέρει. Τα κράτη δεν συμφωνούν, τόσο στην ερμηνεία του ισχύοντος γραπτού δικαίου, όσο και στο ζήτημα της βαρύτητας και του ακριβούς περιεχομένου της μέχρι σήμερα πρακτικής, στο ζήτημα αυτό.

Επιτρέπει, τελικά το άρθρο 2(4) του Χάρτη την ‘ανθρωπιστική επέμβαση με χρήση βίας’ ; Τα κράτη (και οι θεωρητικοί) που απαντούν κατ’ αρχήν θετικά στο ερώτημα αυτό, προσεγγίζουν την περίπτωση της ανθρωπιστικής επέμβασης ως ένα δικαίωμα που δεν υπήρχε το 1945, αλλά δημιουργήθηκε κατά την μέχρι σήμερα πορεία των διεθνών σχέσεων προσεγγίζουν, δηλαδή, το άρθρο 2(4) ως *μία διάταξη με δυναμική και με δυνατότητα μεταβολής του περιεχομένου της και όχι με σταθερό περιεχόμενο*. Η ακριβής αιτιολογία της μεταβολής αυτής και η βάση της δεν είναι, ωστόσο, σαφής στη ρητορική τους. Φαίνεται ότι στηρίζεται, εν μέρει τουλάχιστον, στο επιχείρημα ότι το δίκαιο ανθρώπινων δικαιωμάτων έχει εξελιχθεί τόσο πολύ από το 1945 μέχρι σήμερα, ώστε ορισμένα ανθρώπινα δικαιώματα έχουν καταστεί *ius cogens*, όπως ακριβώς *ius cogens* είναι και η απαγόρευση

⁵⁶ ICJ Reports (1999) 124, 38 ILM (1999), 950.

της απειλής /χρήσης βίας. Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει άνευ ετέρου ότι ο ‘σκληρός πυρήνας’ των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ακόμη και εάν υποθεθεί ότι έχει λάβει το *staus* του *ius cogens*, μπορεί να παραμερίσει την αρχή της απαγόρευσης απειλής /χρήσης βίας, ή να αποκτήσει *προτεραιότητα* έναντι αυτής, η οποία συνιστά επίσης *ius cogens*. Για να θεωρηθεί ότι και αυτό το κρίσιμο και διαδικαστικά επόμενο βήμα έχει ολοκληρωθεί, θα πρέπει να διαπιστώνεται όχι μόνο ότι ορισμένα ανθρώπινα δικαιώματα και το δίκαιο που τα διέπει, έχουν αναγνωρισθεί από τη διεθνή κοινότητα των κρατών, συνολικά, ως θέσμιο μη επιδεχόμενο αποκλίσεων, αλλά και ότι τα κράτη έχουν αποδεχτεί την ύπαρξη δικαιώματος χρήσεως βίας για την προστασία του!⁵⁷

Αυτοί που θεωρούν ότι το άρθρο 2(4) δεν μπορεί (ακόμη) να ερμηνευθεί έτσι ώστε να επιτρέπει την ‘ανθρωπιστική επέμβαση’, το προσεγγίζουν ως μία απαγόρευση που δεν μπορεί να διαρραγεί χωρίς προηγούμενη παγκοσμία αποδοχή περί αυτού προς αυτήν την κατεύθυνση επικαλούνται και τις σχετικές αποφάσεις της Γ.Σ. επί του ζητήματος της απειλής /χρήσης βίας από τα κράτη, οι οποίες θεωρούν ως παράνομη, με απόλυτο τρόπο, τη βίαιη επέμβαση, και τονίζουν την πρωταρχική ευθύνη του Σ.Α., υπό το Κεφ. VII, να λαμβάνεται και να δίνει λύσεις στα προβλήματα που υποτίθεται ότι θεραπεύει η άσκηση του δικαιώματος για ‘βίαιη ανθρωπιστική επέμβαση’. Αυτό φαίνεται ότι είναι και το συμπέρασμα του Γ.Γ./Ο.Η.Ε., ο οποίος, στην Αναφορά του για το έτος 1999 επί των πεπραγμένων του Οργανισμού, έγραψε : ‘[w]hat is clear is that enforcement action without Security Council authorization threatens the very core of the international security system founded on the Charter ... Only the Charter provides a universally accepted legal basis for the use of force.’⁵⁸ Ορισμένοι θεωρητικοί του διεθνούς δικαίου υποστηρίζουν ότι η πρόσφατη πρακτική των κρατών πράγματι υποστηρίζει την παραπάνω ερμηνεία του άρθρου 2(4) και σ’ αυτό το επιχείρημά τους έδωσε πρόσθετη τροφή η δικαιολόγηση που εξέθεσε το Βέλγιο, για παράδειγμα, ενώπιον του ICJ και η επίκληση, εκ μέρους του, της ‘πρακτικής των κρατών’ στις επεμβάσεις στο Μπαγκλαντές, την Καμπότζη και την Ουγκάντα. Επ’ αυτού, όμως, πρέπει να σημειωθεί ότι ουσιαστικά το Βέλγιο, επικαλούμενο τις τρεις αυτές περιπτώσεις, επικαλέστηκε αυτό που τα κράτη έκαναν, παρά αυτό που πίστευαν ότι κάνουν και το οποίο φάνηκε καθαρά από τα επιχειρήματα που χρησιμοποίησαν τότε για να δικαιολογήσουν τις πράξεις τους (: αυτοάμυνα).⁵⁹

⁵⁷ Gray, 48.

⁵⁸ Report on the Work of the Organization, 1999, UN doc A/54/1 (1999), §66 – σε Gray, 48.

⁵⁹ Αντίθετος στη θεώρηση αυτή του Βελγίου ήταν και ο ίδιος ο Γ.Γ./Ο.Η.Ε., ο οποίος σημείωσε ότι και στις τρεις περιπτώσεις, αυτό που ‘δικαιολόγησε’ τις επιχειρήσεις στα μάτια της διεθνούς κοινότητας, ήταν το είδος και ο χαρακτήρας των καθεστώτων που επλήγησαν από τις επεμβάσεις. (1998 (3) UN Chronicle 3 – σε Gray, 49)

Σημαντικό είναι επίσης ότι, *μόνο* το Ην. Β. επικαλέστηκε, ως προηγούμενο ‘ανθρωπιστικής επέμβασης ανάλογο με αυτό της επέμβασης στο Κόσοβο’, την επιχείρηση στο βορρά και το νότο του Ιράκ το 1991 /1992.⁶⁰ Όπως φάνηκε και παραπάνω, κατά την παράθεση της βασικής επιχειρηματολογίας των κρατών στα πλαίσια της δικαιολόγησης της επιχείρησης *Allied Force* του ΝΑΤΟ, διατυπώθηκαν και ισχυρισμοί περί του ότι, η ανθρωπιστική δράση από τον Ο.Η.Ε. ή κατόπιν προηγούμενης εξουσιοδότησης από τον Ο.Η.Ε. (όπως στο έδαφος της πρώην Γιουγκοσλαβίας και τη Σομαλία), ή η ανθρωπιστική δράση που αναλαμβάνεται από έναν Περιφερειακό Οργανισμό και τυγχάνει της *εκ των υστέρων* συγκατάθεσης του Ο.Η.Ε.(όπως στη Λιβερία και τη Σιέρα Λεόνε), δείχνει την ύπαρξη ενός γενικού δόγματος ανθρωπιστικής επέμβασης και ενός είδους δικαιώματος των κρατών να δρουν μονομερώς.⁶¹ Ωστόσο, οι επεμβάσεις στο έδαφος της πρώην Γιουγκοσλαβίας και της Σομαλίας ήταν εντός του πλαισίου του Χάρτη, άσχετα εάν τέτοιες δράσεις δεν ήταν στα αρχικά σχέδια των συντακτών του Χάρτη, ενώ οι επιχειρήσεις του ECOWAS στη Λιβερία και τη Σιέρα Λεόνε δικαιολογήθηκαν από τον Οργανισμό αυτό ως ‘peacekeeping με τη συναίνεση των δεχομένων κρατών’, το δε Σ.Α. υπήρξε γενικά επιφυλακτικό : παρείχε εξουσιοδότηση για τη χρήση βίας μόνο για να εξασφαλιστεί η τήρηση ενός εμπάργκο όπλων, υπό το άρθρο 41, ή στη βάση μίας συμφωνίας ειρήνης μεταξύ των μερών.⁶² ⁶³ Και, όπως είναι αυτονόητο, είναι εξαιρετικά αμφίβολο εάν κάποιες δράσεις κατ’ εξουσιοδότηση του Σ.Α., ή κάποιες επιχειρήσεις διατήρησης της ειρήνης, τοπικού χαρακτήρα, μπορούν να αποτελέσουν τη βάση ενός *αυτόνομου* ‘δικαιώματος ανθρωπιστικής επέμβασης’.

Ακόμη και στην περίπτωση που θεωρηθεί ότι η χρήση βίας από το ΝΑΤΟ στο Κόσοβο ήταν κατ’ αρχήν (ή οριακά) νόμιμη, ορισμένα βασικά ερωτήματα για το πλαίσιο και τα όρια του ‘πιθανολογούμενου’ δικαιώματος ανθρωπιστικής επέμβασης, παραμένουν αναπάντητα’ στην επίσημη θέση του ΝΑΤΟ ήταν εμφανείς οι βασικές διαφωνίες μεταξύ των κρατών για τη νομική βάση της επιχείρησης, ενώ παραμένει εξαιρετικά αμφίβολο εάν η επιχείρηση αυτή θα μπορούσε να αποτελέσει στο μέλλον ‘προηγούμενη πρακτική’ για μονομερή δράση από *ένα και μόνον* κράτος, ή από μία ομάδα κρατών (και όχι από κάποιον Περιφερειακό Οργανισμό του εύρους του ΝΑΤΟ). Επίσης, η συνεχής επίκληση από ορι-

⁶⁰ Gray, *From Unity to Polarization: International Law and the Use of Force against Iraq*, 13 EJIL (2002), 1.

⁶¹ Π.χ., Σλοβενία, στο Σ.Α. και Βέλγιο, ενώπιον του ICJ.

⁶² Λεπτομερειακότερη παράθεση του ιστορικού αυτών των επιχειρήσεων του ECOWAS σε *Antonopoulos*, 432 et seq.

⁶³ Και ο *Brownlie*, 744 – 745, θεωρεί ότι η επιχείρηση του Αυγούστου του 1990 του ECOWAS (από δυνάμεις του ECOMOG) στη Λιβερία, δεν συνιστά γνήσιο παράδειγμα ανθρωπιστικής επέμβασης και σημειώνει ότι η Λιβερία ήταν εκείνη την περίοδο ‘failed state’, η δε επιχείρηση ε γ κ ρ ί θ η κ ε αργότερα από το Σ.Α. (: Απόφ. 788(1992)), το οποίο χαρακτήρισε τον ECOMOG ως “peacekeeping force” κ.λπ. (έτσι και ο *Dinstein*, σελ. 273 – διαφορετικά, π.χ., ο *Aust*, 230).

σμένες χώρες της Συμμαχίας, συγκεκριμένων αποφάσεων του Σ.Α., δείχνει ότι, στο νομικό τους οπλοστάσιο, σημαντικότερο εθεωρείτο το δόγμα της 'σιωπηρής εξουσιοδότησης' παρά αυτό της 'μονομερούς ανθρωπιστικής επέμβασης'. Σε κάθε περίπτωση —αν υποθέσουμε ότι μπορούν να ανιχνευτούν κάποια πλαίσια ή μοτίβα— φαίνεται ότι, αν και δεν θα απαιτείται σαφής εξουσιοδότηση από το Σ.Α., ωστόσο, η προηγούμενη κρίση του Συμβουλίου, υπό το Κεφ. VII, ότι υπάρχει απειλή για την διεθνή ειρήνη και ασφάλεια και επικείμενη ανθρωπιστική καταστροφή μεγάλων διαστάσεων, θα είναι κρίσιμη για να εκτιμηθεί εάν η υπό εξέταση μονομερής δράση εκφράζει, ως ένα βαθμό τουλάχιστον, τη βούληση της διεθνούς κοινότητας.

Το Ην. Β. συνέχισε και μετά την επιχείρηση στο Κόσοβο να καλλιεργεί συνθήκες ανάπτυξης ενός δόγματος ανθρωπιστικής επέμβασης' το έτος 2000 το Υπουργείο Εξωτερικών του Ην. Β. υπέβαλλε στον Γ.Γ./Ο.Η.Ε. ένα πλαίσιο αρχών και κανόνων μονομερούς ανθρωπιστικής επέμβασης, για εφαρμογή σε περιπτώσεις μαζικών παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και διάπραξης εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας. Το πλαίσιο αυτό βασίζεται σε έξι αρχές : (i) Κάθε επέμβαση είναι συγχρόνως και αποδοχή της αποτυχίας της πρόληψης (απαιτείται να υπάρχει 'culture of conflict prevention' και να αναπτυχθούν 'policies to eliminate the causes of conflict'). (ii) Η ένοπλη επέμβαση πρέπει να είναι η ύστατη λύση (armed force should only be as a last resort). (iii) Κύρια και πρωταρχική ευθύνη για την άρση του προβλήματος, έχει το κράτος στο έδαφος του οποίου διαπιστώνονται οι συνθήκες της ανθρωπιστικής καταστροφής. (iv) Πρέπει να διαπιστώνονται οι όροι μιας 'σαρωτικής' ανθρωπιστικής καταστροφής (overwhelming humanitarian catastrophe), την οποία η τοπική κυβέρνηση δεν μπορεί ή δεν θέλει να σταματήσει, ή είναι εκείνη που την προκαλεί.' τα στοιχεία για την απόδειξη ότι συμβαίνει κάτι τέτοιο θα πρέπει να είναι επαρκή, η δε καταστροφή θα πρέπει να συμβαίνει σε *μεγάλη κλίμακα* και να απαιτεί *άμεση αντιμετώπιση*, έτσι ώστε να μην υπάρχει *ικανοποιητική εναλλακτική λύση* παρά μόνο η χρήση ένοπλης βίας για τη σωτηρία ανθρωπίνων ζωών. Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να επιτυγχάνεται η σωστή *ισορροπία* ανάμεσα στα *κυριαρχικά δικαιώματα* και στο '*ανθρωπιστικό δικαίωμα*' της διεθνούς κοινότητας για επέμβαση. (v) Η χρήση βίας πρέπει να είναι *αναλογική* και να ασκείται με βάσει τους εφαρμοστέους κανόνες του διεθνούς δικαίου. (vi) Η χρήση βίας πρέπει να είναι *συλλογική*' κανένας κράτος δεν έχει από μόνο του το δικαίωμα να ενεργεί για λογαριασμό της διεθνούς κοινότητας.⁶⁴

⁶⁴ Gray, 50 – 51, Harris, 957. – 71 BYIL (2000), 646. — Κατά την υποβολή του πλαισίου αυτού, ο ΥΠΕΞ του Ην. Β. δήλωσε, συγχρόνως, ότι η επέμβαση στο Κόσοβο ήταν μία 'συλλογική απόφαση', η οποία στηρίχθηκε από τα 19 μέλη του ΝΑΤΟ και ότι προτεραιότητά του πάντοτε θα είναι, "όπου αυτό είναι εφικτό", να εξασφαλιστεί προηγουμένως η σύμφωνη γνώμη του Σ.Α. (Gray, 51).

Πριν από την διατύπωση των παραπάνω, ο *Cassese*, στο γνωστό άρθρο του τού 1999⁶⁵ διαπίστωνε ‘‘εκκολαπτόμενες’’ τάσεις στη διεθνή κοινότητα και διατύπωνε τις παρακάτω προϋποθέσεις, υπό τις οποίες η προσφυγή στην ένοπλη βία θα μπορούσε σταδιακά να θεωρηθεί δικαιολογημένη, ακόμη και να λείπει η προηγούμενη εξουσιοδότηση από το Σ.Α. : (i) Σοβαρές και κατάφωρες (egregious) παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων που ξεπερνούν το ‘κατώφλι’ των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας και λαμβάνουν χώρα στο έδαφος ενός κράτους, είτε από την κεντρική κυβέρνηση, είτε με την ανοχή ή τη συνεργασία της ή επειδή η κυβέρνηση αυτή δεν μπορεί να τις εμποδίσει. (ii) Επαρκείς αποδείξεις για τα παραπάνω και άρνηση συνεργασίας με τα Η.Ε. και άλλους διεθνείς οργανισμούς. (iii) Αδυναμία του Σ.Α. να αναλάβει δράση, είτε λόγω διαφωνίας μεταξύ των μελών του, είτε λόγω ασκήσεως *veto*. Ενδεχόμενη διατύπωση προβληματισμών από το Σ.Α. ή χαρακτηρισμός της κατάστασης ως ‘απειλής για την διεθνή ειρήνη και ασφάλεια. (iv) Εξάντληση όλων των ειρηνικών μέσων και τρόπων, σε συνδυασμό με το επείγον του προβλήματος. (v) Ανάληψη δράσης από ομάδα κρατών και μη εναντίωση από την πλειοψηφία των μελών του Σ.Α. (vi) Άσκηση της βίας με σκοπό αποκλειστικά τη διακοπή των ωμοτήτων και αποκατάσταση του σεβασμού στα ανθρώπινα δικαιώματα, εντός του απολύτως αναγκαίου χρονικού διαστήματος [: αναγκαιότητα] και με τρόπο ανάλογο προς τον επιδιωκόμενο σκοπό.

2. Υπάρχει ‘ευθύνη προστασίας’-;

Στην Έκθεση του 2001 της *International Commission on Intervention and State Sovereignty*,⁶⁶ προτείνεται να αναγνωριστεί ότι τα κράτη έχουν ‘‘ευθύνη να προστατεύουν τον πληθυσμό, ή μέρος αυτού, τρίτων χωρών, στα πλαίσια ανθρωπιστικών κρίσεων μεγάλης έκτασης’’ (responsibility to protect), δηλαδή να προχωρούν σε ‘ανθρωπιστική επέμβαση’, πάντοτε όμως εντός του πλαισίου του Χάρτη’ εάν το Σ.Α. αποτύχει να επιληφθεί του θέματος εντός λογικών χρονικών πλαισίων, προτείνεται η εισαγωγή και εξέταση του θέματος στη Γ.Σ., σε έκτακτη ειδική συνεδρίαση, με τη διαδικασία της Απόφασης ‘Uniting for Peace’, ή η δράση σε τοπικό /περιφερειακό επίπεδο, υπό τους όρους του Κεφ. VIII.⁶⁷ Περισσότερο επιφυλακτική είναι η Έκθεση του *High Level Panel on Threats, Challenges and Change* που δημιουργήθηκε από τον Γ.Γ. και το οποίο (Panel), στην Έκθεσή του τού 2004 με τίτλο ‘‘A More Secure World: Our Shared Responsibility’’, αναγνωρίζει ότι υπάρ-

⁶⁵ EJIL 1999, 27.

⁶⁶ Η Επιτροπή αυτή δημιουργήθηκε με πρωτοβουλία της Κυβέρνησης του Καναδά, η οποία ανταποκρίθηκε σε σχετική έκκληση του Γ.Γ. *Kofi Annan* κατά την UN Millennium Assembly, τον Σεπτέμβριο του 2000, ‘‘to endeavour to build a new international consensus on how to respond in the face of massive violations of human rights and humanitarian law’’.

⁶⁷ Βλ. και Stahn, *Responsibility to Protect*, σε AJIL 101 (2007), 99.

χει συλλογική ευθύνη προστασίας σε περιπτώσεις γενοκτονίας ή άλλου είδους μεγάλης κλίμακας παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, εθνοκαθάρσεων ή σοβαρών παραβιάσεων του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου, εντός του πλαισίου του Χάρτη : “the responsibility to protect is exercisable by the [S.C.] authorizing military intervention”. Ο Γ.Γ. στην ετήσια Έκθεσή του τού 2005 με τίτλο “*In Larger Freedom: towards development, security and human rights for all*”, αναγνώρισε ότι τα κράτη διαφωνούν στο ζήτημα του εάν έχουν την υποχρέωση ή ακόμη και το δικαίωμα να επεμβαίνουν σε περιπτώσεις σαν τις παραπάνω, αλλά, παρ’ όλ’ αυτά κατέληξε ότι τα κράτη “... should embrace the responsibility to protect in cases where national authorities were unwilling or unable to protect their citizens”. Τέλος στο “*2005 World Summit Outcome Document*”,⁶⁸ γίνεται δεκτό ότι “είμαστε έτοιμοι να αναλάβουμε συλλογική δράση, έγκαιρα και με αποφασιστικό τρόπο, δια του Σ.Α. και σύμφωνα με τις προβλέψεις του Χάρτη των Η.Ε., συμπεριλαμβανόμενου του Κεφ. VII, ... εάν τα ειρηνικά μέσα αποδειχθούν ανεπαρκή και οι εθνικές αρχές αποδεδειγμένα αποτυγχάνουν να προστατεύσουν τους υπηκόους τους από γενοκτονία, εθνοκάθαρση και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας”. Ο Γ.Γ. χαιρέτησε την εξέλιξη αυτή ως μία μείζονα επιτυχία της Συνάντησης Κορυφής του 2005.

Τα κείμενα αυτά, ωστόσο, δεν απαντούν στο ερώτημα εάν υπάρχει δικαίωμα μονομερούς ανθρωπιστικής επέμβασης με χρήση βίας, στις περιπτώσεις κατά τις οποίες το Σ.Α. *δεν εκδίδει ή δεν μπορεί να εκδώσει* σχετική Απόφαση, ακριβώς διότι τα ασθενέστερα κράτη φοβούνται ότι η “ευθύνη να προστατεύσουμε” είναι απλά μια πρόφαση για επέμβαση από τους ισχυρούς, όποτε και όταν αυτοί το κρίνουν πολιτικά επιβεβλημένο ή σκόπιμο.⁶⁹ Το Σ.Α. με την **Απόφαση 1674(2006)** “*Περί Προστασίας των Αμάχων σε Ένοπλες Συγκρούσεις*”, υιοθέτησε την κατευθυντήρια αρχή του ‘καθήκοντος /ευθύνης προστασίας’, αλλά δεν επέλυσε την ουσιαστική διαμάχη για τα ακριβή πλαίσια, τις προϋποθέσεις και τις λεπτομέρειες εφαρμογής ενός τέτοιου δόγματος.⁷⁰

3. Η περίπτωση του D a r f u r : αδυναμία, απροθυμία και σκοπιμότητες εναντίον της ‘ευθύνης προστασίας’ και του ‘δικαιώματος ανθρωπιστικής επέμβασης’.

Τα προβλήματα στην εφαρμογή του δόγματος του ‘καθήκοντος προστασίας’, είτε μέσω των Η.Ε., είτε με την (ούτως ή άλλως νομικά προβληματική) μονομερή ανθρωπιστι-

⁶⁸ UN doc A/60/L.70, §139.

⁶⁹ Ιδιαίτερα οι χώρες – μέλη της Non-Aligned Movement, αντιδρούν έντονα και συστηματικά σε κάθε προσπάθεια, έστω και έμμεση, συστηματοποίησης ή ‘περιγραφής’ ενός δικαιώματος μονομερούς ανθρωπιστικής επέμβασης.

⁷⁰ Gray, 51 – 53.

κή επέμβαση, φάνηκαν στην περίπτωση της ανθρωπιστικής καταστροφής στο Νταρφούρ του Σουδάν. Υπήρχαν εκκλήσεις για στρατιωτική επέμβαση, αλλά το Σ.Α. δεν κατάφερε να λάβει απόφαση, ενόψει και της άρνησης της κυβέρνησης του Σουδάν να συναινέσει σε κάτι τέτοιο⁷¹ με αυτά τα δεδομένα, κανένα κράτος δεν επιθυμούσε να εκδηλώσει μονομερή δράση, ούτε και ισχυρίστηκε την ύπαρξη δικαιώματος μονομερούς επέμβασης.⁷² Αντί για κάποια άλλου είδους επέμβαση, κατάλληλη, όμως, για την θεραπεία του προβλήματος σε εύλογους χρόνους, ο Ο.Η.Ε. συγκρότησε τεράστια προγράμματα ανθρωπιστικής βοήθειας, αλλά άφησε την πρωτοβουλία στην ΑΥ, για την εξεύρεση πολιτικής λύσης και τη συγκρότηση στρατιωτικής δύναμης (της AMIS) για την επίβλεψη των συμφωνιών κατάπαυσης του πυρός. Η δύναμη αυτή, ακόμη και όταν η εντολή της αναβαθμίστηκε και η σύνθεσή της ενισχύθηκε, παρέμεινε υπο-επανδρωμένη και ακατάλληλα εξοπλισμένη και δεν κατόρθωσε να αποτρέψει τη βία. Το Σ.Α. έλαβε την πρώτη απόφασή του για το πρόβλημα μόλις τον Ιούλιο του 2004 (1556(2004)) με την απόφαση αυτή τόνισε ότι πρωταρχικό (primary) 'καθήκον προστασίας' έχει η κυβέρνηση του Σουδάν και επέβαλε εμπάργκο όπλων στις μη κρατικές οντότητες εντός του Σουδάν. Ακολούθησε η απόφαση 1591(2005) που επέβαλε ένα ευρύτερο εμπάργκο όπλων και ορισμένες άλλες κυρώσεις. Επίσης το Σ.Α. για πρώτη φορά ανέλαβε δράση υπό την Συνθήκη του 1948 για την Γενοκτονία : συγκρότησε Εξεταστική Επιτροπή και ακολούθως, με την απόφαση 1593(2005), παρέπεμψε την υπόθεση του Νταρφούρ στο ICC.⁷³ Παρά τις εκκλήσεις του Γ.Γ., το Σ.Α., ενόψει της συνεχιζόμενης άρνησης του Σουδάν να δεχθεί στο έδαφός του μία δύναμη του Ο.Η.Ε., δεν επέδειξε βούληση και αποφασιστικότητα και δεν έλαβε κανένα μέτρο για την άμεση και οριστική επίλυση του προβλήματος⁷⁴ Μόλις το 2007 η κυβέρνηση του Σουδάν δέχθηκε να

⁷¹ Γεγονός που προδικάζει ότι η οποία επιχείρηση θα ήταν αυξημένης δυσκολίας και επιχειρησιακής επικινδυνότητας για τις συνεισφέρουσες χώρες, με απροσδιόριστο (αλλά απαγορευτικού ύψους) αριθμό απωλειών κ.λπ.

⁷² Η κρίση στο Νταρφούρ ξέσπασε τον **Φεβρουάριο του 2003**, όταν ξεκίνησαν συγκρούσεις μεταξύ κυβερνητικών δυνάμεων και ορισμένων αντικυβερνητικών ομάδων τα αίτια ήταν εθνικά, θρησκευτικά, αυτονομιστικά και ενδεχομένως και σχετιζόμενα με δικαιώματα στη χρήση ορισμένων βοσκότοπων και υδάτινων πόρων. Η κυβέρνηση του Σουδάν χρησιμοποίησε ντόπιους αφρικανούς παραστρατιωτικούς, αραβικής καταγωγής (γνωστούς ως 'janjaweed'), για τη διεξαγωγή επιχειρήσεων καταστολής, ενώ παράλληλα διενήργησε και εκτεταμένους βομβαρδισμούς σ' όλη την περιοχή οι ανταρτικές ομάδες, από την πλευρά τους, ήταν υπεύθυνες για τη διάπραξη σειράς ωμοτήτων, καθώς και για επανειλημμένες παραβιάσεις των συμφωνιών κατάπαυσης του πυρός. Η σύγκρουση προκάλεσε πάνω από 200.000 θανάτους και την εκδίωξη από τις εστίες τους δύο εκατομμυρίων ανθρώπων, επί συνόλου έξι εκατομμυρίων του γενικού πληθυσμού (: αναφορά του Γ.Γ./Ο.Η.Ε. σε UN doc S/2004/703, της 30 Αυγ. 2004). – 100.000 άνθρωποι κατέφυγαν στο γειτονικό Τσαντ για να σωθούν.

⁷³ Η Επιτροπή αποφάνθηκε ότι η κυβέρνηση του Σουδάν δεν σχεδίασε ούτε ακολούθησε πολιτική διάπραξης γενοκτονίας, βρήκε όμως ότι στο Νταρφούρ είχαν διαπραχθεί εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και εγκλήματα πολέμου.

⁷⁴ Η βία συνεχίστηκε και μετά τη σύναψη, τον Μάιο του 2006, της *Darfur Peace Agreement*, αφού δύο μεγάλες ομάδες ανταρτών αρνήθηκαν να υπογράψουν. — Στο σημείο αυτό δεν μπορούμε παρά να θυμηθούμε κάτι που είχε επισημάνει η Κούβα κατά τις συνεδριάσεις του Σ.Α. για την κρίση στο Κόσοβο (S.C. 4011th meeting (1999), σε (Gray, 49, υποσημ. 68)) : "there have been many other terrible violations of human rights where no humanitarian intervention was undertaken".

αναπτυχθεί στο έδαφος της μία *υβριδική* δύναμη (ΑΥ/ΥΝ), με εντολή να σταματήσει τη βία και να προστατέψει τους αμάχους.⁷⁵

Ο χειρισμός της κρίσης του Νταρφούρ από τη διεθνή κοινότητα (όπως, εξάλλου, και η μη γενναία αλλά και καθυστερημένη ενασχόληση με την κρίση στη Ρουάντα), δείχνει ότι οι συζητήσεις στα επίσημα *fora* και η διατύπωση απόψεων και προσεγγίσεων για την ‘υποχρέωση’ ή το ‘δικαίωμα προστασίας’, ή ακόμη και για τον μετασχηματισμό ενός σκληρού πυρήνα ανθρώπινων δικαιωμάτων σε *ius cogens*, δεν αποτελούν εγγύηση για το μέλλον, ούτε και ασφαλή ένδειξη για την εξέλιξη των πραγμάτων σε κάθε περίπτωση. Τα γεωπολιτικά συμφέροντα, οι πολιτικές ισορροπίες και οι επιδιώξεις των κρατών, θα καθορίζουν κάθε φορά τον τρόπο χειρισμού και τις ‘ευαισθησίες’, ο δε ανθρωπισμός και το διεθνές δίκαιο, θα έπονται

IV. Η ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΓΡΑΦΟΝΤΑ. — ΟΔΕΥΟΥΜΕ ΠΡΟΣ ΤΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΑΝΟΝΑ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΘΙΜΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ-;

Είναι σαφές ότι κατά τη θέση του Χάρτη του Ο.Η.Ε. σε ισχύ, δεν υπήρχε γραπτός ή εθιμικός κανόνας διεθνούς δικαίου που να καθιστά νόμιμη την μονομερή ανθρωπιστική επέμβαση με χρήση βίας. Είναι επίσης σαφές, κατά την άποψή μου, ότι με το άρθρο 2(4), εισήχθη ευρεία (: απόλυτη) και όχι ‘στενή’ απαγόρευση της απειλής /χρήσης βίας, οι δε φράσεις “*against the territorial integrity or political independence of any state or in any other manner inconsistent with the Purposes of the United Nations*” της συγκεκριμένης παραγράφου του άρθρου αυτού —όπως προκύπτει από τις προπαρασκευαστικές εργασίες του Χάρτη, τη μέχρι σήμερα πρακτική των κρατών στη συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων, αλλά και τις ‘γνήσια ερμηνευτικές’ Αποφάσεις τις Γ.Σ. επί ζητημάτων χρήσης βίας—, δεν αποσκοπούσαν στον περιορισμό του εύρους της απαγόρευσης της απειλής /χρήσης βίας, αλλά τέθηκαν για να παρέχουν εγγυήσεις στα μικρά κράτη. Η άποψη του *Aust* και ορισμένων άλλων συγγραφέων ότι ο Χάρτης έχει και άλλους σκοπούς, εξίσου σοβαρούς,⁷⁶ για την εξυπηρέτηση των οποίων μπορεί να κάμπτεται η απολυτότητα της απαγόρευσης του άρθρου 2(4), θυμίζει αρκετά τη θεωρία περί των ... ‘αντισυνταγματικών

⁷⁵ Πρόκειται για την UNAMID. Βλ. και *Αντωνόπουλος*, 261.

⁷⁶ Βλ. π.χ., άρθρο 1(3) : “To achieve international co-operation in solving international problems of an economic, social, cultural, or *humanitarian character*, and in promoting and encouraging *respect for human rights and for fundamental freedoms for all* without distinction as to race, sex, language, or religion;”. — Κατά τον *Aust*, 231, μέσα στους σκοπούς του Ο.Η.Ε. περιλαμβάνονται και η προαγωγή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και η επίλυση ανθρωπιστικών προβλημάτων, εάν δε η προαγωγή των σκοπών αυτών έρχεται σε οξεία αντίθεση με την κρατική κυριαρχία, ο σεβασμός της κρατικής κυριαρχίας και της πολιτικής ανεξαρτησίας υποχωρεί προ των υπέρτερων αρχών του ανθρωπισμού, ή, όπως είπε το Δικαστήριο στην υπόθεση *Corfu Channel*, “elementary considerations of humanity, even more exacting in peace than in war”.

διατάξεων του Συντάγματος⁷⁷ και δεν εξηγεί γιατί θα έπρεπε (και ως ποίο βαθμό-) να καμφθεί η ευρύτητα της απαγόρευσης απειλής /χρήσης βίας· όπως παρατηρεί εύστοχα η καθηγήτρια Ch. Gray επ' αυτού⁷⁸, για να θεωρηθεί ότι και αυτό το κρίσιμο και διαδικαστικά επόμενο βήμα έχει ολοκληρωθεί, θα πρέπει να διαπιστώνεται όχι μόνο ότι ορισμένα ανθρώπινα δικαιώματα και το δίκαιο που τα διέπει, έχουν αναγνωρισθεί από τη διεθνή κοινότητα των κρατών, συνολικά, ως θέσμιο μη επιδεχόμενο αποκλίσεων, αλλά και ότι τα κράτη έχουν αποδεχτεί την ύπαρξη δικαιώματος χρήσεως βίας για την προστασία του. Εξάλλου, ακόμη και αν υποτεθεί ότι η απαγόρευση του άρθρου 2(4) θα έπρεπε να ερμηνεύεται στενά, αυτή θα εξακολουθούσε να είναι κανόνας του ιδίου ιεραρχικού επιπέδου με τον κανόνα του άρθρου 2(1), για παράδειγμα, κατά τον οποίο "[t]he Organization is based on the principle of the *sovereign equality* of all its Members".

Με βρίσκει σύμφωνο επίσης —και χωρίς ιδιαίτερη σκέψη ή κριτική προσπάθεια—, η άποψη του *Brownlie* και άλλων ότι, από το 1945 έως την επέμβαση του ΝΑΤΟ στο Κόσοβο το 1999, δεν υπήρξε άλλο παράδειγμα 'γνήσιας' μονομερούς ανθρωπιστικής επέμβασης με χρήση βίας· το αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι τα επεμβαίνοντα κράτη (: Η.Π.Α, Ην. Β., Γαλλία, Ισραήλ, Ινδία, Βιετνάμ κ.λπ.) ενεργούσαν με την πεποίθηση ότι οι ενέργειές τους στηρίζονταν στο δικαίωμα αυτοάμυνας, ή σε σιωπηρές εξουσιοδοτήσεις του Σ.Α., ή στην πρόσκληση της κυβέρνησης του κράτους που δεχόταν την επέμβαση, ή, έστω, με την πολιτική προσδοκία ότι οι πράξεις τους θα τύχουν της εκ των υστέρων έγκρισης του Σ.Α., αντίστοιχα, δεν μπορεί να αγνοηθεί, αντίθετα, μάλιστα, έχει βαρύνουσα σημασία. Όσον αφορά τις επεμβάσεις με προεξάρχον το ανθρωπιστικό στοιχείο που έγιναν κατόπιν εξουσιοδοτήσεως του Σ.Α. (Σομαλία, Ρουάντα κ.λπ.), αυτές, όπως είναι αυτονόητο, περισσότερο επιβεβαιώνουν τα παραπάνω, παρά εισάγουν δεύτερες σκέψεις περί ενός δόγματος μονομερούς ανθρωπιστικής επέμβασης εν υπνώσει ή υπό εκκόλαψη. Έτσι, μέχρι το 1999 τουλάχιστον, η θεωρία της μονομερούς 'βίαιης' ανθρωπιστικής επέμβασης συνηρούνταν κυρίως από τις προσπάθειες ορισμένων θεωρητικών του διεθνούς δικαίου και όχι από τις πολιτικές και τις πεποιθήσεις των ίδιων των κρατών που υποτίθεται ότι κάποιες φορές ενεργούσαν με βάση το δόγμα αυτό!

Συγχρόνως δεν μπορεί να αγνοήσει κανείς σήμερα ότι, ο Χάρτης, όταν και όπως συντάχθηκε, ανταποκρινόταν στις γεωπολιτικές συνθήκες και αντιλήψεις της εποχής του

⁷⁷ Για τη θεωρία αυτή και την εσφαλμένη βάση της, βλ., π.χ., Αρ. Μάνεση, *Συνταγματικά Δικαιώματα, α', Ατομικές Ελευθερίες*, Πανεπιστημιακές Παραδόσεις, β' εκδ., σελ. 41, του ίδιου, *Αι Εγγυήσεις Τηρήσεως του Συντάγματος Ι*, σελ. 240 επ., Κ. Γ. Μαυριά, *Συνταγματικό Δίκαιο*, 3η εκδ., 2004, σελ. 215 επ. — Βλ. και Σ.Τ.Ε. 292/1984.

⁷⁸ (Παραπάνω, ΙΙΙ.1.)

τέλους του Β' Π.Π. και με πρόσφατη, στις συνειδήσεις των συντακτών του, ακόμα και την εμπειρία του Α' Π.Π.· εξ αυτών των λόγων προσανατολίστηκε στην αντιμετώπιση και τον έλεγχο *διακρατικών* συρράξεων και δημιούργησε ένα σύστημα κατάλληλο κυρίως για την αντιμετώπιση απειλών του τύπου της 'ένοπλης επίθεσης'. Στις περιπτώσεις απειλών που δεν συνιστούν 'ένοπλη επίθεση', η διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας κινείται σε αβέβαιο έδαφος. Λύσεις μπορούν να δοθούν με εξουσιοδότηση του Σ.Α. κατά το άρθρο 42 ή το άρθρο 53, αλλά δεν προβλέπεται κάτι για την αντιμετώπιση σοβαρών *εσωτερικών* κρίσεων και καταστάσεων που απειλούν τη διεθνή ειρήνη & ασφάλεια, *σε περίπτωση αδυναμίας δράσης του Σ.Α.*⁷⁹ Έτσι, ακόμη και ο ίδιος ο Γ.Γ./Ο.Η.Ε. αισθάνεται την ανάγκη να διατυπώνει *αγωνιώδη ερωτήματα* όπως το ακόλουθο: "To those for whom the greatest threat to the future of international order is the use of force in the absence of a [S.C.] mandate, one might ask –not in the context of Kosovo, but in the context of Rwanda: If, in those dark days and hours leading up to genocide, a coalition of States had been prepared to act in defence of the Tutsi population, but did **not** receive prompt Council authorization, *should such a coalition have stood aside and allowed the horror to unfold?*"⁸⁰ (Προς αυτή την κατεύθυνση και ο Cassese (25) διερωτάται, εκφράζοντας όχι μόνο τον μέσο άνθρωπο αλλά και τον μέσο νομικό: "... any person of common sense is justifiable in asking him or herself the following *dramatic question*: Faced with such an enormous human-made tragedy and given the inaction of the UN [S.C.] due to the refusal of Russia and China to countenance any significant involvement by the international community ... should one sit idly by and watch thousands of human beings being slaughtered ...? Should one remain silent and inactive only because the *existing body of international law* proves incapable of remedying such a situation? ..." (η έμφαση δική μου).

Η επέμβαση του NATO στο Κόσοβο φαίνεται ότι είναι σε πρώτο επίπεδο 'παράνομη', επειδή είχε τον χαρακτήρα 'ενόπλων αντιμέτρων' που απαγορεύονται από το διεθνές δίκαιο,⁸¹ αλλά και επειδή ο άδικος χαρακτήρας της δεν μπορούσε να αρθεί ούτε με βάση τη θεωρία περί 'κατάστασης ανάγκης'.⁸² Όμως, υπό τις περιστάσεις υπό τις οποίες έλαβε χώρα (βλ. παραπάνω, Π.3.) —και παρά το γεγονός ότι είχαν προηγηθεί απειλές κατά της FRY για συμμόρφωση προς το πλαίσιο Rambouillet για το *status* του Κοσόβου, πράγμα που έκανε τον *Brownlie* να σημειώσει, σχεδόν μετά βδελυγμίας, ότι αποδεικνύει την

⁷⁹ Σκόρδας, 824 /825.

⁸⁰ Περιλαμβάνεται στο μήνυμα του Γ.Γ. προς την 54η Σύνοδο της Γ.Σ. την 20-09-1999 (η έμφαση δική μου) —σε Σκόρδα, 819, υποσημ. 120.

⁸¹ *Simma*, 22, *Antonopoulos* κ.λπ.

⁸² Σκόρδας, 816 – 819, *Antonopoulos*, 443 /444.

έλλειψη ανθρωπιστικών κινήτρων της όλης επιχείρησης⁸³—, ακόμη και ορισμένοι από τους επικριτές της δεν διαπιστώνουν κατάφωρη παρανομία, αλλά θεωρούν ότι “... επειδή το NATO επιχείρησε να εξυπηρετήσει, στο μέτρο του δυνατού, τους στόχους του [Σ.Α.], μόνον μία «λεπτή κόκκινη γραμμή» χωρίζει τη δράση [του] από τη διεθνή νομιμότητα”.⁸⁴ (Ο Σκόρδας καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η επέμβαση αυτή “... συνιστά παράνομη χρήση βίας ερμαφρόδιτου χαρακτήρα, που διαθέτει στοιχεία ενόπλων αντιμέτρων ... από ομάδα κρατών ... αλλά εμφανίζει και στοιχεία κυρωτικών μέτρων εξαναγκασμού για αποκατάσταση της ειρήνης” [!] (έμφαση δική μου)). Για την τελική αξιολόγηση, ωστόσο, του συμβάντος αυτού της σύγχρονης ιστορίας και των περιστάσεων των γεωπολιτικών σχέσεων στην Ευρώπη, υπό τις οποίες έλαβε χώρα (αλλά και των ‘ισορροπιών ανταγωνισμού’ μεταξύ NATO – Ευρώπης – Η.Π.Α.), θα πρέπει, κατά την άποψή μου, να λαμβάνονται υπόψη και τα ακόλουθα :

Η ‘αποδοχή’ της επιχείρησης από τη διεθνή κοινότητα δεν ήταν θερμή ή ευρεία, αλλά ούτε και ιδιαίτερα εχθρική.⁸⁵ Εξάλλου, εκ των προτέρων εξουσιοδότηση από το Σ.Α. δεν υπήρξε, ωστόσο το όργανο αυτό, με την απόρριψη του σχεδίου Απόφασης Ρωσίας /Ινδίας /Λευκορωσίας⁸⁶ που χαρακτήριζε την επιχείρηση ως ‘κατάφωρη παραβίαση’ (flagrant violation) του Χάρτη “και ιδίως των άρθρων 2(4), 24 και 53”, δεν δέχθηκε τον χαρακτηρισμό της επιχείρησης ως ‘aggression’ υπό την έννοια του άρθρου 39 και υπό το ερμηνευτικό φως του άρθρου 2 της Απόφασης 3314/1974 ‘Definition of Aggression’ της Γ.Σ.· η συμπεριφορά αυτή του Σ.Α. δεν συνιστά απλή πολιτική πράξη χωρίς έννομες συνέπειες, αλλά αρνητικό νομικό χαρακτηρισμό, αφού δεν έχουμε να κάνουμε με αποχή του οργάνου από μία ενέργεια, αλλά με θετική πράξη απόρριψης.⁸⁷ Στο σημείο αυτό επισημαίνω ότι κάθε φορά, η αδυναμία ή ανικανότητα ή απροθυμία του Σ.Α. (ή άλλου Οργάνου των Η.Ε., όπως η Γ.Σ.) να επιληφθεί μίας καταστάσεως και να λάβει μέτρα, είναι ένα μετρίσιμο μέγεθος με επιπτώσεις και στον πραγματικό κόσμο, το οποίο δεν έχει μόνο πολιτικές αλλά και νομικές συνέπειες.⁸⁸ Περαιτέρω, το Σ.Α. με την Απόφαση 1244(1999) απέφυγε

⁸³ Brownlie, 743.

⁸⁴ Simma, 22, σε Σκόρδα, 815. – (“... [O]nly a thin red line separates NATO's action from international legality”.)

⁸⁵ Ο Brownlie (745), όμως, κάνει ιδιαίτερη μνεία στην Υπουργική Διακήρυξη της Νέας Υόρκης της ‘Ομάδας των 77’, τρεις μήνες μετά το πέρας της επιχείρησης του NATO, η οποία απέρριψε την ύπαρξη ‘δικαιώματος ανθρωπιστικής επέμβασης’ στο διεθνές δίκαιο και η οποία αντιπροσώπευε τότε τη γνώμη 132 κρατών.

⁸⁶ Έγγραφο S/1999/328/26-03-1999. — Η σχετική καταδικαστική πρόταση απορρίφθηκε, μάλιστα, με αυξημένη πλειοψηφία 12 – 3 – 0.

⁸⁷ Σκόρδας, 803 – 810. — Ο συγγραφέας αυτός επισημαίνει επίσης ότι μία ενέργεια μπορεί να μην είναι “act of aggression” κατά το άρθρο 39, αλλά να συνιστά “armed attack” κατά το άρθρο 51, αφού οι δύο αυτοί όροι δεν ταυτίζονται. Η ‘ένοπλη επίθεση αποτελεί προϋπόθεση της νόμιμης άμυνας, ενώ η ‘επιθετική πράξη’ έχει σχέση με την άσκηση των αρμοδιοτήτων του Σ.Α.

⁸⁸ Συναφής, με ευρύτερη έννοια, στο σημείο αυτό είναι η παρατήρηση του Αντωνόπουλου (260) για τις επιχειρήσεις του ECOWAS σε Λιβερία (1990) και Σιέρα Λεόνε (1997), ότι “... από τη στιγμή που το [Σ.Α.] επεδίωκε το ίδιο αποτέλεσμα, δεν δίστασε να το νομιμοποιήσει εκ των υστέρων, χωρίς μάλιστα να εκφραστεί καμία αντίθεση από κάποιο μέλος του. ... η συγκεκριμένη εκ των υστέρων νομιμοποίηση δράσης αντίθετης προς το

να αξιολογήσει ρητά τη νομιμότητα της χρήσης βίας από το NATO στο Κόσοβο, δημιούργησε ένα ειδικό καθεστώς στην επαρχία αυτή υπό την αιγίδα του Ο.Η.Ε., επέτρεψε την είσοδο της KFOR, απαίτησε την απομάκρυνση των δυνάμεων ασφαλείας της FRY και αναγνώρισε *έμμεσα* και εκ των υστέρων την αναγκαιότητα της επέμβασης του NATO.⁸⁹ Ιδιαίτερα σημαντικό είναι επίσης ότι κανένα κράτος δεν υπέβαλλε αίτημα εισαγωγής του θέματος προς συζήτηση και λήψη απόφασης από τη Γ.Σ.!

Η επιχείρηση του NATO στο Κόσοβο διεξήχθη με *τρόπο και μεθόδους που παραβίαζαν τις αρχές της αναλογικότητας και της διάκρισης*. Αυτό ωστόσο δεν έχει σχέση με την ουσία του ζητήματος που μας απασχολεί (: εάν υπήρχε ή δεν υπήρχε δικαίωμα επέμβασης ή εάν διαπιστώνονται *απαρχές* εθιμικής πρακτικής) και *δεν πρέπει να τρομάζει ούτε να επηρεάζει τον νομικό στην προσέγγισή του*: το αυτό ισχύει και για τα ενδεχόμενα *κίνητρα* άσκησης, τόσο του δικαιώματος αυτού (εάν /όπως /όπου και στο μέτρο που υποτεθεί ότι υπάρχει), όσο και των λοιπών δικαιωμάτων που χορηγεί ή αναγνωρίζει το διεθνές δίκαιο και τα οποία, στον κόσμο που ζούμε,⁹⁰ δεν είναι πάντοτε καθαρά ανθρωπιστικά, αλλά προεχόντως *πολιτικά* ή (στην καλύτερη περίπτωση) *μικτά*. Μήπως, όμως, αυτό δεν συμβαίνει και με όλα τα δικαιώματα και τις δυνατότητες που βασίζονται στο, ή προκύπτουν από, το διεθνές δίκαιο, *ακόμη και με το ίδιο το δικαίωμα αυτοάμυνας*; Όπως επισημάνει και η Higgins (247) για το δικαίωμα ανθρωπιστικής επέμβασης (του οποίου την ύπαρξη η ίδια υποστηρίζει (245)), “... in the past the right has been abused. It undoubtedly has. *But then so have been countless abusive claims of the right of self defense*. That does not lead us to say that there should be no right of self defense today. We must face the reality that we live in a decentralized international legal order, where claims may be made either in good faith or abusively. *We delude ourselves if we think that the role of norms is to remove the possibility of abusive claims ever being made*. ... Whether a claim invoking any given norm is made in good faith or abusively *will always require contextual analysis* by appropriate decision makers —by the Security Council, by the [ICJ], by various international bodies. ...” (η έμφαση δική μου). Η προοπτική κατάχρησης ενός τέτοιου δικαιώματος (εάν και όταν υπάρξει) και οι προδιαγραφές του, οι οποίες καθιστούν πιθανό ένα τέτοιο ενδεχόμενο, *δεν μπορεί και δεν πρέπει να μας οδηγήσουν στην ‘εν τη γενέσει’ απόρριψή του*.

άρθρο 53(1) ... *είναι δυνατό να αποτελέσει ένα επικίνδυνο προηγούμενο* ...”. (έμφαση δική μου) — Βλ. και Παπασταυρίδη, 90 – 102.

⁸⁹ Σκόρδας, 843. – Διαφορετικά ο Antonopoulos, 48. Και ο Shaw, 1047, διαπιστώνει ότι “[t]here was no formal endorsement of NATO action, but no condemnation. **It can be concluded that the doctrine of humanitarian intervention in a crisis situation was invoked and not condemned by the UN**, but it received meagre support. It is not possible to characterise the situation as going beyond this”.

⁹⁰ Ή, καλύτερα, στον κόσμο στον οποίο ανέκαθεν ζούσαμε ...

Συγχρόνως, τα ανθρώπινα δικαιώματα και η προστασία τους έχουν πράγματι καταστεί εξαιρετικά σημαντικά και έχουν λάβει πλέον και αυτά το χαρακτήρα ενός από τους πυλώνες του σύγχρονου διεθνούς δικαίου, σε καμία δε περίπτωση το *status* που έχουν λάβει σήμερα δεν μπορεί να συγκριθεί με το *status* που απολάμβαναν αμέσως μετά το τέλος του Β' Π.Π. Οι συντάκτες του Χάρτη δεν είχαν κάτι τέτοιο στο μυαλό τους και αυτό δεν μπορεί να αγνοηθεί ούτε σήμερα, αλλά ούτε και δέκα χρόνια πριν, το έτος 1999. Με όλο το σεβασμό που πρέπει στην ανάλυση της *Gray* (παραπάνω III.1.), κατά την άποψή μου η σημασία της διαπίστωσης αυτής δεν μπορεί να μειωθεί από το γεγονός ότι μέχρι σήμερα δεν ανιχνεύεται κάποιος κανόνας που επιτρέπει την προστασία με τη χρήση βίας και άνευ έτερου, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που παραβιάζονται κατάφορα και μαζικά. Ενδεικτική προς αυτή την κατεύθυνση είναι και η σκέψη του *Aust* ότι, το κράτος – παραβάτης δεν μπορεί να επικαλείται τα κυριαρχικά του —κατά το Χάρτη του Ο.Η.Ε.— δικαιώματα, για να καλύψει συμπεριφορές του οι οποίες δεν είναι συμβατές με τις υποχρεώσεις του από τον ίδιο το Χάρτη, τη στιγμή μάλιστα που ο Χάρτης φθάνει στο σημείο να προβλέπει στο άρθρο 2(6) ότι “[t]he Organization shall ensure that states which are **not** Members of the United Nations act in accordance with these Principles so far as may be necessary for the maintenance of international peace and security” (επιχείρημα ‘από το μείζον στο έλασσον’).⁹¹

Με βάση τις παραπάνω επισημάνσεις πιστεύω ότι η περίπτωση της επέμβασης του ΝΑΤΟ στο Κόσοβο το 1999, υπό τις γενικότερες συνθήκες υπό τις οποίες έλαβε χώρα και χωρίς να μας απασχολεί (αποκλειστικά και μόνον στα πλαίσια της νομικής αξιολόγησης μας) ο τρόπος με τον οποίο διεξήχθη, πρέπει να αντιμετωπιστεί ως μία περίπτωση ‘forcible humanitarian intervention’ *ιδιάζουσας ιδιαιτερότητας*, η οποία, συγχρόνως —τόσο λόγω του τρόπου με τον οποίο οδηγηθήκαμε σ’ αυτήν, όσο και λόγω του τρόπου με τον οποίο αντιμετωπίστηκε από τα Όργανα των Η.Ε. και τη διεθνή κοινότητα όσο βρισκόταν εν εξελίξει, αλλά και αμέσως μετά—, εξέφρασε μία δυναμική και έθεσε ένα προηγούμενο με *αυξημένο ‘ειδικό βάρος’*. Η νομιμότητά της μπορεί να στηριχθεί στην *αδυναμία* δράσης του Σ.Α. προς αντιμετώπιση ανθρωπιστικών καταστροφών *ιδιάζουσας βαρύτητας* και στην *μη- κάλυψη* από το Χάρτη αυτής ειδικά της περίπτωσης (: αδυναμία δράσης του Σ.Α. για οποιονδήποτε λόγο), και όχι σε μία διαφορετική ερμηνεία του άρθρου 2(4). Όπως είναι αυτονόητο, η αξιολόγηση αυτής της περίπτωσης θα ήταν εντελώς διαφορετική (είτε προς την γενικότερη κατεύθυνση την οποία υποστηρίζω εγώ, είτε προς την εντελώς αντίθετη

⁹¹ Έτσι και η *Παζαριτζή*, 758, κατά την οποία “[η] ανάπτυξη τόσο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων όσο και του ανθρωπιστικού δικαίου επέφεραν έναν περιορισμό στην ιδέα της απόλυτης κρατικής κυριαρχίας”.

κατεύθυνση), εάν ο Ο.Η.Ε. και η διεθνής κοινότητα είχαν πράξει εγκαίρως τα δέοντα στην περίπτωση της γενοκτονίας στη Ρουάντα⁹² και αργότερα στην περίπτωση του Νταρφούρ. (Για το Νταρφούρ, βλ. και μία σκέψη μου στην επόμενη παράγραφο.)

Με βάση αυτές τις σκέψεις, πιστεύω ότι είναι ορθή η άποψη του Cassese (29), δηλαδή ότι, "... αυτή η συγκεκριμένη περίπτωση παραβίασης του διεθνούς δικαίου μπορεί σταδιακά να οδηγήσει στην αποκρυστάλλωση ενός γενικού κανόνα διεθνούς δικαίου που θα παρέχει εξουσιοδότηση για την άσκηση ενόπλων αντιμέτρων, με αποκλειστικό σκοπό τον τερματισμό μεγάλης κλίμακας ωμοτήτων που ισοδυναμούν με εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας⁹³ και συνιστούν απειλή για την [διεθνή] ειρήνη. ... [Ο κανόνας αυτός] θα ισοδυναμεί με μία εξαίρεση παρόμοια με αυτή που προβλέπεται στο άρθρο 51 του Χάρτη ... Στην περίπτωση των ενόπλων αντιμέτρων για την αποτροπή εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας, η μονομερής προσφυγή στη βία θα δικαιολογείται από την ανάγκη τερματισμού παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων οι οποίες είναι τόσο σοβαρές ώστε αποτελούν απειλή για τη διεθνή ειρήνη και υπό περιστάσεις που αποκλείουν την ύπαρξη εναλλακτικών μέσων τερματισμού των παραβιάσεων αυτών." Και επίσης ότι, η εξαίρεση αυτή "... (i) θα δικαιολογείται από πολύ ειδικές και μοναδικές περιστάσεις, (ii) πρέπει πάντα να συνιστά μία *extrema ratio* (iii) πρέπει αυστηρά να έχει ως μοναδικό σκοπό τη διακοπή διάπραξης ωμοτήτων, (iv) πρέπει να είναι αυστηρά ανάλογη προς το σκοπό τον οποίο θα επιδιώκει και (v) πρέπει να παραδίδεται τη σκυτάλη σε συλλογική δράση υπό την εξουσία των Η.Ε. το συντομότερο δυνατό" αυτονόητο είναι ότι εφαρμογή έχουν και οι λοιπές προϋποθέσεις που κατέστρωσε ο Cassese στο ίδιο άρθρο του και τις οποίες έχουμε εκθέσει παραπάνω (βλ. III.1., σελ. 23). Κατά την άποψή μου μπορεί ακόμη και να υποστηριχθεί ότι ο κανόνας αυτός έχει ήδη αποκρυσταλλωθεί και είναι διαθέσιμος προς 'εφαρμογή' στο μέλλον από ομάδα κρατών, υπό τις παραπάνω προϋποθέσεις & περιορισμούς, όποτε κάτι τέτοιο κριθεί πολιτικά σκόπιμο και αναγκαίο.⁹⁴ Με δεδομένη την αδυναμία /απροθυμία του Σ.Α. να αναλάβει δράση και να διατάξει χρήση βίας, κάτι τέτοιο θα μπορούσε να είχε ήδη συμβεί, για παράδειγμα, **στην περίπτωση του Νταρφούρ από ομάδα κρατών**, εάν, αντί για τον ανθρωπισμό της δύσης, δεν είχαν υπερισχύσει κάποια, άδηλα, σ' εμάς, πολιτικά κριτήρια, οι φόβοι των απωλειών (και οι επιχειρησιακοί περιορισμοί, δευτερευόντως) και κυ-

⁹² Κατά την Gray (: Harris, 953, σημ. 28) "states' reluctance to play a major role in Rwanda was strongly influenced by the experience of Yugoslavia and Somalia" (: όπως είναι γνωστό, στις δύο αυτές επιχειρήσεις υπό την ευθύνη του Ο.Η.Ε., υπήρξαν αρκετά προβλήματα στην πράξη, απώλειες σε έμψυχο υλικό, μειωμένα αποτελέσματα κ.λπ.).

⁹³ Μπορεί και πρέπει, φυσικά, να προστεθεί και η γενοκτονία.

⁹⁴ Λόγω του είδους και του εύρους της εργασίας αυτής, της ανάγκης να μην διασπαστεί η βασική μας θεματική στο σημείο αυτό, αλλά και για λόγους στενότητας χώρου, για το ζήτημα του 'στιγμιαίου εθίμου' και τη θεωρία και τους κανόνες περί αυτού, παραπέμπω, αντί άλλων, στον Cassese 797 /798 και τον Ρούκουνα, 94 et seq.

ρίως ή άνεση που έδωσε στα ‘ίσχυρά και πολιτισμένα’ κράτη το γεγονός ότι δεν υπήρχε κίνδυνος να βρεθούν σε ευρωπαϊκό έδαφος οι εκατοντάδες χιλιάδες των προσφύγων Μη αποχρώσεις, ακόμη, αλλά *ανιχνεύσιμες, ενδείξεις* περί αυτού διαπιστώνονται, για παράδειγμα, στην όλη ρητορική που έχει αναπτυχθεί σχετικά με το ζήτημα της ενδεχόμενης ύπαρξης ‘ευθύνης προστασίας’ (παραπάνω, ΙΙΙ.2.), εάν μελετήσει κανείς τις τοποθετήσεις και τις Εκθέσεις του Γ.Γ., τις Εκθέσεις των διαφόρων Επιτροπών, εάν προσπαθήσει να αξιολογήσει την ‘μη-θέση’ και ‘μη-τοποθέτηση’ του Σ.Α. επί του ζητήματος στην Απόφαση 1674(2006) κ.λπ.!

V. Σ Υ Μ Π Ε Ρ Α Σ Μ Α Τ Α

Η περίπτωση της επιχείρησης του ΝΑΤΟ στο Κόσοβο το 1999 και ο τρόπος αντιμετώπισής της από τη διεθνή κοινότητα και τα όργανα των Η.Ε., τόσο πριν την εκδήλωσή της —και ενώ ήταν πλέον ή βέβαιον ότι θα εξαπολυθεί—, όσο και μετά τον τερματισμό της, *άλλαξε για πάντα τον τρόπο με το οποίο θεωρούμε και προσεγγίζουμε το ζήτημα της ‘ανθρωπιστικής επέμβασης με χρήση βίας’*. Παράλληλα, αποδείχθηκε για μία ακόμη φορά ότι το δίκαιο —και κατεξοχήν το διεθνές δίκαιο—, ανέκαθεν ακολουθούσε τις κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις και σκοπιμότητες και δεν τις (προ)καθόριζε. Περαιτέρω, κανείς πλέον, πιστεύω, δεν μπορεί να παραβλέπει και το γεγονός ότι, εάν το δικαίωμα που *θεώρησε* ότι είχε το ΝΑΤΟ για να επέμβει στο Κόσοβο, είχε ασκηθεί με τρόπο περισσότερο αναλογικό και συμβατό προς την αρχή της διάκρισης, και εάν δεν είχε (προηγουμένως) συνδεθεί με τις απειλές προς τη Γιουγκοσλαβία, προκειμένου αυτή να συμμορφωθεί με τις απαιτήσεις της Δύσης και το πλαίσιο του Rambouillet, τότε και η νομική θεωρία σήμερα θα ήταν επ’ αυτού διαφορετική, τουλάχιστον στην πλειοψηφία της, η δε αντιμετώπιση από τη διεθνή κοινότητα της επέμβασης, θα ήταν κατά πάσα πιθανότητα παρόμοια με αυτή των επιχειρήσεων των Η.Π.Α. /Ην. Β. /Γαλλίας του 1991 /1992 στο Ιράκ.

Παρά τους ‘ευσεβείς πόθους’ αρκετών κρατών, αλλά και μερίδας θεωρητικών και λοιπών ασχολούμενων με το ζήτημα (συμπεριλαμβανομένου και του γράφοντος), το ‘δόγμα’ ή το ‘δικαίωμα’ ανθρωπιστικής επέμβασης με χρήση βίας, παραμένει *εξαιρετικά αμφιλεγόμενο*, αν και το ενδιαφέρον γι’ αυτό και τις λεπτομέρειες που το αφορούν, είναι υψηλό. Το πιθανότερο είναι, πάντως, ότι η ρητή επίκλησή του από τα κράτη (όπως έδειξε και η κρίση στο Νταρφούρ) θα παραμείνει, τουλάχιστον για το ορατό μέλλον, η εξαίρεση παρά ο κανόνας και έτσι υποστηρικτές του θα παραμείνουν κατά βάση ορισμένοι συγγραφείς και θεωρητικοί του διεθνούς δικαίου. Το ‘μονοπάτι’ ωστόσο έχει ήδη αρχίζει να χαράσσε-

ται και είναι ορατό με σχετική (αλλά όχι ικανοποιητική) ευκρίνεια και έτσι δεν μπορεί να αποκλειστεί, πλέον, η ενεργοποίησή του ανά πάσα στιγμή και ανάλογα με το είδος, το εύρος, τα γεωπολιτικά δεδομένα και τις λοιπές συνθήκες ‘*ruling at the time*’, που θα διέπουν μία ενδεχόμενη ανθρωπιστική κρίση μεγάλου εύρους και ικανής βαρύτητας, αλλά και ανάλογα με το πρίσμα υπό το οποίο θα την προσεγγίσουν τα μόνιμα μέλη του Σ.Α. και η διεθνής κοινότητα ... _

*

Π Η Γ Ε Σ

Β ι β λ ι α

- Ε. **Παπασταυρίδης**, *Η Χρήση Βίας από τις ΗΠΑ στο Αφγανιστάν κατά το διεθνές δίκαιο*, 2004, εκδ. Α.Ν. Σάκκουλα.
- Εμμανουήλ **Ρούκουνας**, *Διεθνές Δίκαιο*, Τεύχος Πρώτο, 3η έκδ. 2004, εκδ. Α.Ν. Σάκκουλα.
- Anthony **Aust**, *Handbook of International Law*, eBook, Cambridge, 2005.
- I. **Brownlie**, *Principles of Public International Law*, 7th ed., Oxford
- Yoram **Dinstein**, *War, Aggression and Self Defense*, 3rd ed. (virtual publishing, Cambridge), 2003.
- Christine **Gray**, *The Use of Force and the International Legal Order*, σε M.D. **Evans**, *International Law*, 2nd ed., 2006.
- D.J. **Harris** (ed.), *Cases and Materials on International Law*, 6th ed., 2004, Sweet & Maxwell.
- Rosalyn **Higgins**, *Problems & Process – International Law and How We Use it*, Oxford 1995.
- S.C. **Neff**, *War and the Law of Nations, A General History*, eBook, Cambridge, 2005.
- M.N. **Shaw**, *International Law*, 5th ed., Cambridge.

Ά ρ θ ρ α

- Κωνσταντίνος **Αντωνόπουλος**, *Αντιμετώπιση από τον ΟΗΕ —Μέσω της Προσαρμοστικότητας— Σοβαρών Παραβιάσεων του Διεθνούς Δικαίου*, *Digesta* 2008, 259 – 264.
- Φωτεινή **Παζαρτζή**, *Η μονομερής ανθρωπιστική επέμβαση και το διεθνές δίκαιο*, Το Σύστημα 4/2001, 755 – 773.

--Αχιλλέας Χ. **Σκόρδας**, *Η χρήση βίας από το NATO κατά της Γιουγκοσλαβίας : Ελληνική εξωτερική πολιτική και διεθνής νομιμότητα στη «ζώνη του λυκόφωτος»*, Το Σύνταγμα 4/2001, 775 – 847.

--Const. **Antonopoulos**, *The NATO Military Action against the Federal Republic of Yugoslavia (Kosovo) and the International Law on the Use of Force*, RHDI 52 (1999), 411 – 457.

--Antonio **Cassese**, *Ex iniuria ius oritur: Are We Moving towards International Legitimation of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community?*, EJIL 10 (1999), 23 – 30. — **Του ιδίου**, *A Follow-Up: Forcible Humanitarian Countermeasures and Opinio Necessitatis*, EJIL 10 (1999), 791 – 799.

--Brunno **Simma**, *NATO, the UN and the Use of Force: Legal Aspects*, EJIL 10 (1999), 1 – 22.
